

Ogled po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dobe Rimljanov. — Spisal *Andrej Fekonja*.)

Predgovor.

Povestnica naše slovenske domovine, predno so jo prekoračili Rimljani, v obče je jako temotna in skoro povsem neznana. Zakaj nimamo prav nikakih pisanih izvestij, po katerih bi se moglo povedati kaj določnega o prvotnih stanovnikih teh krajev.

Viharna sila, s katero so se bili Kelti razlili po Italiji in Greciji, prevrgli Etruske in Rimljane, nemilo oplenili Rim in Delfe, bila je pač zadosten povod, da so se davni pisatelji temeljiteje pečali s tem narodom. Vendar za naše kraje posebej niso ni Kelti tako znameniti, kakor se navadno piše v svetovni povestnici evropski.

Marveč prava zgodovinska doba za slovensko zemljo se počenja šele z Rimljani, rekše z osvojitvijo naših pokrajin po teh vladarjih sveta v zadnjih dveh vekih pred Kristusom. Od tedaj imamo pač priličnih, dasi tudi le bolj občnih povestnih zapiskov ponajveč latinskih in nekoliko tudi grških pisateljev, po katerih si moremo sestaviti vsaj glavne stvari, ki so se vršile na zemlji slovenski za rimske dobe pa tje do nove naselitve, pravo slovenske, v drugi polovici šestega stoletja po rojstvu Kristusovem.

No, pa recimo vendar katero najpreje o onih davnih prebivalcih naše zemlje, da zatem izpregovorimo nekoliko obširneje o zgodbah in stanju Slovenske za Rimljanov ter povemo še nekaj o raznih narodih, selečih se po naši domovini pred pravimi pradedi našimi, novimi Slovenci. Vsemu temu dodamo pregled o stanju kristijanstva v oni dobi pri nas.

Da bi nam i ta drobtinica iz naše povestnice bila — po izreku slavnega Rimljana: „priča časov, luč resnice, življenja spomenica, učiteljica življenja, oznanjevalka starodavnosti!“¹⁾ Saj je zgodovina slovenskega naroda vendar-le stareja, nego li se nam navadno pripoveduje po ptujih in še v nekaterih domačih knjigah. Ne šele izza obče selitve narodov po naši zemlji, temveč že iz prvega tukaj stanuje naš rod.

Pa akoprem smo Slovenci dandanes mali, bili smo pač nekdanj večji. In prav zato mislim, da nam bode ogled po stari naši povestnici zanimiv, in prijeten tudi o njej spomin.

Prastanovniki.

Vsi Evropljani so prišli iz jutrovega — iz orijenta.

¹⁾ Cicero.

Ta istina, katero potrjujejo razne priče iz fizijologije in lingvistike, ne potrebuje ni jednega posebnega dokaza. Le pogledjmo samo na zemljevid, in takoj se uverimo o tem. Evropa je narodom bele barve ponujala skoz uralske in kavkaške klance lahke prehod iz Azije.¹⁾ In tako je prišel tudi v naše kraje, v krajino nekopano in neorano, o svojem času človek, pomikajoč se vse dalje gori za rekami Dunavom, Dravo in Savo.

A kdaj je bilo to? Kdo nam pové!

Početki ljudskim naselitvam na naši zemlji se izgublajo v megleni starodavnosti, katere ne pomni povestnica. Najstarejše pisano poročilo sega v bajeslovno stran, ter ima za predmet na primer bajko o grških Argonavtih plovečih gori po Savi, in utemeljitev Navporta (Vrhniko) po junaku Jazonu. Da nam pa zgodovina ne pové o tem nič gotovega, izvira iz tega, ker je vse ono izseljevanje in naseljevanje bilo mnogo preje, nego-li so se začeli zgodovinski zapiski. Moglo pak se je začeti preseljevanje Arjancev (Arja, Airja = venerabiles, častitljivi) iz Azije v Evropo okoli 2200 let pred Kr., kadar so namreč po poročilu Grka Arriana (Eustath. ad Dionys.) začeli Asyrce pritiskati arjanske narode. A da je to preseljevanje trajalo več nego stotino let, je gotovo. Izvestno so prebivali ljudje med karpatskim gorovjem in jadranskim morjem najmanje trinajst sto let pred Kristusom.²⁾

O kulturnem stanju prvotnih stanovnikov naše zemlje moremo se nekaj poučiti samo po raznovrstnih, iz iste zemlje izkopanih ostankih, kakor so orožje, orodje in razne nakrasnine, ter si tudi po njih vsaj nekoliko pojasniti različne odnošaje mednarodne v dobi tako zvani prehistorijski ali predzgodovinski.

Po istih izkopinah razdeljujejo povestničarji najstarejo dogodivščino osrednje Evrope in torej tudi naše domovine na tri dobe: „kameneno“, „bronovo“ in „železno“, ter pripisujejo kameneno dobo prvotnim prebivalcem, bronovo nekdanjim Keltom, železno pa starim Germanom. No, preiskave dokazujejo, „da to mnenje nima čisto nobene zgodovinske podlage, da različnih kulturnih dob ne reprezentujejo tudi različni narodi, nego da je jeden ter isti narod prebil vse kulturne stopinje“. Vsi raznovrstni predmeti starinski, najdeni v naši domovini, nam glasno in jasno pričajo, „da se prebivalstvo alpskih

¹⁾ Prim. „Novice“ 1854. 11.

²⁾ Vid. Letopis Mat. Slov. 1871. 164., 1875. 126; „Kres“ VI. 156.

zemelj od novokamenene dobe sem gledé izvora in narodnosti ni nič spremenilo, da se ne more dokazati, da bi bilo v tem dolgem času jedno ljudstvo drugo izpodrinilo in njegove sedeže zavzelo. Prazgodovinarji se vedno bolj nagibajo misli, da je to prebivalstvo prvobitno (aboriginalno) po omenjenih zemljah in da se je vsaj v svoji večini in gromadnosti ohranilo nepotujčeno celo do rimskega gospodstva.¹⁾

„Kakor naša, tako je bila tudi kultura novokamenene dobe osnovana na poljedelstvo in živinorejo, samo da je naša kultura vsled poznavanja kovin mnogo bolj napredovala. Ljudje so živeli že takrat skupno v bivališčih, ki so bila našim vasem podobna, in sicer ne redko v veliki množini prav blizu drugo drugega. Zato si moramo misliti, da so imeli že precèj urejeno družinsko življenje, razvite običaje in ukoreninjene nazore o pravu. Tudi njih simbolični ornamenti na orodju in posodah (križ in solnčni krog) nas silijo k spoznanju, da so imeli precèj obširne verske pojme ter so bržkone solnce in zvezde obožavali.“²⁾

A kakšne-li národnosti so vendar bili naše domovine prvosełci?

Ruski letopisec Nestor (poč. XII. veka) pravi, da so davni Noričani bili Slovèni in da so tudi kraj Dunava in v Ilyriku t. j. v nekdanji Panoniji bili Slovèni prvi; a da so jih pozneje iz teh selišč izpodrinili Vlahi (= Kelti) ter jih potisnili za Karpate, k soplemenikom. In ako se ogledamo po starožitnostih, dobljenih iz grobov v praslovènskih pokrajinah med Vislo in Dněprom, vidimo, da so te izkopine onim v naši domovini najdenim celò podobne; iz česar torej smemo dosledno sklepati, da je v bronovi dobi, kakor tam, tako tudi tu bivalo plemè slovènsko. Pa tudi mnoga imena mest, vasij, rek, gòr itd., nahajajoča se za poznejih dob v pokrajinah dunavskih, ki se za Rimljanov imenujejo Norik in Panonija, in še v Karniji, pričajo o davnih njihovih prebivalcih Slovènih.³⁾

Kar se tiče národnosti starodavnih Ilyrov, t. j. stanovnikov nekdanje Japodije, Istrije, Liburnije, Dalmacije itd., treba reči, da niso bili Slovèni. Temveč ti spadajo k onemu arjanskemu deblu, katero se je iz arjanskega semenišča v predzgodovinski dobi odtrgalo in je pod imenom Trakov prišlo v Evropo. Ilyrov jedini ostanki so še današnji Škipetarji ali Albanezi. Da so v stari dobi betve traškega naroda bile nase-

ljene gori po reki Istru (t. j. dolnjem Dunavu) in ob desnem bregu Save tje do mej Venetov, potrjujejo stari pisatelji. Tako se Istrani imenujejo traško plemè, in njihovi ostanki so današnji Čiribirci.¹⁾

Kelti-Galli.

Na nekoliko trdneja tla pisane zgodovine in kronologije dospemo najpreje s Kelti.

Za našo nalogo je važno vprašanje: Kaj in koliko tega, kar se je na slovenski zemlji ohranilo iz starodavnosti, pripada ali se sme pridevati Keltom? To je tem bolj potrebno, ker se navadno vse, kar ni določno rimsko, naprosto prilaščuje Keltom; bronova roba, ki se nahaja po grobiščih idr., zove se keltska; narodi, ki so prebivali po naših krajih pred rimsko osvojitvijo, vsi so bajè keltski, itd. Povzemimo torej na kratko povestnico Keltov.

Vojne in naselbine Keltov.

Kelti (Celti), katere so Rimljani imenovali Galle, Grki Galate, Slovèni pa Vlahe, bili so velik indo-evropski narod, ki se je bil v davni davnini, najmanje tisoč let pred Kristusom, iz Azije sèm naselil po zapadni Evropi. Od ondod so začeli Kelti sčasoma udarjati nazaj proti vshodu, ker jih je bajè „mikalo po sladkosti sadja in vina, ki ga niso imeli domá“; gotovo pa tudi, ker je bilo njih tam preobilno stanovnikov.²⁾

Livij V. 34 in Justin XXIV. 4 pripovedata o dveh glavnih prehodih Keltov iz Galije (sed. Francije); jedne je vodil Sigoves prek Rajna proti Herkynskemu lesu in v srednje Podunavje, druge pa Belloves prek Grajiških Alp v gornjo Italijo ob reki Padu, bajè l. 600.—590., ali gotoveje l. 388.—382. pred Kristusom. Druga truma je šla, kakor poveda Pausanias Graec. X. 750, pod Kombaulom v Trakijo, (dan. južno Bolgarijo) ok. l. 360.—335. pr. Kr. Velike vojske so zopet šle pod Cerethrijem, pod Brenom in Alci-korjem v Grecijo, pod Bolgom v Makedonijo, l. 280.—270. pr. Kr., ter se je jeden oddelek naselil v jugovshodni Panoniji pod imenom Skordiskov, o katerih misli Athenagoras, da so bili ostanki Brenovih Keltov. Pozneje, okoli l. 191. pr. Kr., pregnali so, kakor piše Strabo

¹⁾ D. Terstenjak *Lp. Mat. Sl.* 1874. 161; 1875. 134. Da vsaj Kelti niso prvosełci naše zemlje, razvidno je že iz zgodovinskih dogodkov. Prišedši namreč v te kraje, našli so Kelti že stanovnike tukaj ter so se z njimi dolgo bojevali. Tako javlja sam Galec (Kelt) Trog Pompej in po njem Justin, pa tudi Caesar, Livij idr. — No, kakšen narod pa je torej oni, pred Kelti tu stanujoči? Če vé kdo za drugega — nego-li slovenskega — naj reče, od kod!

²⁾ Vid. *Novice* 1854. 23.

¹⁾ Sim. Rutar: *Letopis Mat. Slov.* 1889. str. 1—52.

²⁾ Rutar l. c. 15.

³⁾ Slovènskost prvotnih stanovnikov med Karpati in Adrijo zagovarjajo: Surowiecki, Šafařík, Šembera, Bulgarin, Hilferding, Katančić, Terstenjak itd., in jo priznavajo tudi Nemci Schlötzer, Mannert, Hahn, Contzen idr. (*Prim. Lp. Mat. Sl.* 1975. 136).

Geogr. V. 212, Rimljani iz Italije keltsko pleme Bojev, kateri so prekoračili karnske Alpe in se nastanili poleg Tauriskov pri jezeru Pelso — Nižiderskem.

Na jugu sedanje slovenske zemlje se je naselilo tedaj nekaj Keltov Skordiskov v stari Japodiji, Istriji, Liburniji itd. Strabo imenuje Nauportus (sed. Vrhniko) mesto Tauriskov, došlih semkaj s svojih visokih gôr, pa veli, da so Tauriski bili keltsko ljudstvo. Nadalje pripoveda Livij XXXIX. 23, da se je leta 186. pr. Kr. ustanovila jedna galska t. j. keltska naselbina v okolici, kjer so pet let zatem Rimljani utemljili mesto Akvilejo (Oglej). In Caesar Bell. gall. I. 5. piše, da so keltski Boji prešli noriško zemljo in obsedali Norejo (pri dan. Neumarktu ali Brezah), a so se zatem pridružili sorodnim Helvetom (v Švajci) l. 58. pr. Kr.

To so glavne stvari povestne o Keltih za našo stran.

Káka pa je bila keltska kultura?

Vrstnik Polybij, kateri je dobro poznaval Kelte, sam jih opazuječ l. 200 pr. Kr., pravi II. 17 o njih: „Oni živé po odprtih vaseh ter imajo kaj malo orodja. Spijo na golih tleh, redijo se skoro ob samem mesu in ne pečajo se z drugim, nego z bojevanjem in preprostim poljedelstvom. Ne poznajo ne znanosti ne katekole umetnosti in nimajo drugega imetka, kakor živino in zlato, ker je s tem najlaglje potovati, kamor je komu drago.“ In Diodor Sikulec V. 347. veli k temu: „Oni že od davnega časa ropajo in plenijo ptuje dežele in zaničujejo druge, hvaleč jedino le same sebe.“ — „Kelti torej“, pristavlja Rutar, „surov in bojevit narod, ob času svojega doseljenja v naše dežele niso imeli skoro nobene kulture, zato so njih grobovi po gornji Italiji jako siromašni. In ako so se morda pozneje tudi povzdignili do višje omike, bili so vendar-le vedno brez vpliva na sosednje prebivalce, med katerimi so živeli.“

O keltstvu se torej po naših deželah še govoriti ne more.¹⁾

Poštévati je nam Kelte pač v toliko, da so ti v IV. stoletju pred Kristusom bili prišli v naše dežele, premagali prvotne stanovnike, potlačili in nekaj zatrli, nekaj pregnali ter se še v poznejših časih tu in tam naselili, zlasti po ravninah in pri rekah na rodovitnih livadah. Ljute boje so imeli galski (keltski) Skordiski s slovénskimi prebivalci Panonije, katere so podjarmili in velik oddel vrgli čez Karpate; zato Nestor in staropoljski letopisci govoré o strahovitih bojih Slovénov z Vlahi. Mnogo Gallov, kateri so Panonijo, Ilyrik, Makedonijo in Grecijo bili napadli, povrnilo se je zopet nazaj v Galijo. Trume slovenskih Karnov in Noričanov so tudi Kelti zapodili v Helvecijo.²⁾

Ni pa misliti, da bi se tedaj vsi Slovéni bili umaknili iz zemlje, temveč so gotovo nekateri v brežnatih, težko pristopnih krajih zaostali in se obdržali. Da, Terstenjak celó trdi, da razven omenjenih naselbin Kelti niso imeli na slovenski zemlji nikjer drugodi stalnih selišč. V vsej zapadni Kranjski, južni Koroški, južni Štajerski in zapadni Ogerski da so ostali zmerom prvotni prebivalci slovenski. „Da Celti niso pregnali vseh slovenskih prebivalcev iz Norika in Panonije, kakor so mislili nekateri zgodovinoslovci, to nam pričuje jezero kamenov iz časov rimskega vladarstva, na katerih so predstavljena indoslavenska božanstva, in zopet jezero imen prejetih iz indoslavenskega bogočastja.“³⁾

Sledovi o Keltih na slovenski zemlji pak so se nam ohranili do danes samo v nekaterih imenih na kamenih spomenikih še pozno tje v dobo rimskih cesarjev.⁴⁾ (Dalje.)

¹⁾ S. Rutar l. c. 54. 55. Podobno o keltski kulturi tudi Nemeč Mommsen: Römische Geschichte I. 325. Prim. tudi Alf. Müllner: Emona 1879. 168. sl.

²⁾ D. Terstenjak: Slovanščina v romanščini 1878. str. 77.

³⁾ Novice 1860. 47., 1864. 28., 1854. 9.

⁴⁾ Alf. Müllner: Emona 1879. 169.

D o m á.

Kakó se naglo človek izpreminja:
Smeji se zdaj, zdaj grob s solzami moči,
Obraz cvetè, pa véne prej cvetoči,
In ogenj vnema srca ter izginja!

Le hip, kar leta so prešla detinja,
Slovó sem rojstni vasi dal in koči —
In koliko se src od prejšnjih loči,
In koliko spominov se ne strinja! —

Minila je prijateljska ljubézen,
Kot sneg in led pomladi se raztaja —
Soséda sósed ne pozdravlja jezen.

Nad mnogim tudi — ko sem šel iz kraja,
Cvetlò moštvo, cvetlà mu je mladezen —
Žalóbná vrba tihe veje maja . . .

Slavin.

blizu podružne cerkve svoje dosedanje župnije. Stregla mu je zvesta in skrbna Neža. Zdrav ni bil več po oni hudi bolezni. Ni se mogel več ravno držati, glava in roke so mu lezle k tlom, noge so se mu šibile, pogled ga je zapuščal, želodec mu ni več hotel službovati, tako da si je sam želel rešenja.

Čital je torej, kakor smo omenili, neko pismo. Njegovo lice je kazalo nemir, brž ko je spoznal, od kod je došlo; a čim dalje je čital pismo, tem bolj se je razjasnjeval njegov obraz.

Pismo se je glasilo tako-le:

Častiti gospod župnik!

Dobil sem Vašo poslano mi vsoto denarja, katero Vam pa takoj vračam. Jetnik, za katerega se toliko zanimate in kateremu naj bi bila poslana vsota za poboljšek, ni hotel nikakor sprejeti blagodušnega darú. Méni, da mu hrana, katero dobiva, zadostuje popolnoma.

Naznanjam Vam tudi, da jetnik, kateri se pa v vsakem oziru véde vzgledno, ni hotel, da bi se mu odpustila polovica kazni in bi ga pomilostil presvetli cesar. Trdil je, da je kazen zaslužil in prosil, da jo smé prestati do konca. Tako bode Vaš priporočenec še tri leta preživel med temnim židovjem naših ječ.

Obžalujem, da se Vaša želja ne dá izpolniti.

S spoštovanjem

I. I.,

vodja koprskih ječ.

Župnik zloži polagoma pismo in sklene roki.

„Njegova duša je rešena! Hvala Ti, nebeški Oče, za to milost, katero si mi podelil“, zašepeče močno ganjen. „Moje življenje ni bilo torej prazno. In sedaj je pač končana moja naloga. Rešil sem to dušo! Moj Stvarnik, sedaj rad umrjem.“ Rosne oči povzdigne proti nebu in gleda kvišku kakor zamaknjen.

Iz hiše stopi sedaj starikava ženska. Bila je Neža. Še bolj je bila suha, kakor nekdanj; nje lice je imelo močno brazdo; in jednega očesa ni bilo več. A črte njenega obraza niso bile več tako nevljudne kakor nekdanj. Žalostni nekdanji dogodek, nagla smrt zveste prijateljice, Nandetove matere, omečila je bila njeno sicer pošteno, a nekoliko trdo srce.

„Gospod stric, noč se bliža, hladno je postalo; za vaš protin je zrak že prevlažen“, reče z mehkim glasom, kakor kadar mati govori bolnemu otroku.

„Kakor misliš, Neža“, odgovori slabotno župnik; videlo se je, da so bile njegove misli daleč od tukaj in da ni mislil nase, niti na svoje obližje.

Neža mu pomaga vstati. Starček se prime njene roke in počasi stopa v hišo. — —

Leto pozneje je bilo njegovo mesto pred hišnimi vrati prazno, na župnem pokopališču pa se je vzdigala nova gomila nad truplom blagega, požrtvovalnega moža, ki je vse svoje življenje daroval v blagost in srečo svojemu bližnjiku.

Ogléd po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dobe Rimljanov. — Spisal Andrej Fékonja.)

(Dalje.)

Razni národi.

Kakor smo ravnokar povedali, Kelti niso vseh prvotnih stanovnikov pregnali iz naših krajev. Pač pa so se novi doselniki tu in tam vrinili med stare prebivalce ter se z njimi več ali manj pomešali tako, da so Rimljani našli tukaj razna in različna ljudstva in več jezikov.

Iz davnih pisateljev povzamemo, da so bili o prihodu Rimljanov na sedanji slovenski zemlji ti-le narodi in rodovi:

Najdalje na zapadu so bili Karni, stanujoči med reko Tagliamentom, alpskim gorovjem in jadranskim morjem, tako, da Strabo VII. 1. 5. še Tergeste (Trst) imenuje karnski trg. Po na-

rodnosti so bili Karni, kakor se zdi, mešanci od starih prebivalcev in keltskih naselnikov; Fasti triumph. vsaj govore „de Galleis Karneis“, torej Galli = Kelti, stanujoči v karnskem ozemlju. Nekateri pak imajo tudi Karne za čiste Slovéne.¹⁾

Mejaše Karnom in nadaljne prebivalce od tergestejske okolice do Pole imenuje Plinij Hist. nat. III. 20. Menokalene, Katalae, Subokrine, Sekuse. Subokrini so po vsej priliki stanovali ob južnem in jugozapadnem obronku julijskih Alp, katere Strabo IV. VII. zove Okra, t. j. sed. Hrušica. Proti jugu dalje so bili Istrijani, po katerih se še današnji dan imenuje

¹⁾ Glej Trstenjakove razprave.

ves polotok. Istrijani so bili po národnosti Ilyri pomešani s Keltogalli, ter se ostanki tega vpliva nahajajo še dandanašnji. „Istrija je še ohranila več vasij, kjer se zmešan ilirsko-galsko-italijanski jezik govori.“¹⁾

Dalje na vshodu so bivali Japodi ali Japydi, pri morju, ob Snežniku in kraj Kolpe, pa tudi preko julskih Alp, v današnji dol. Kranjski. Tudi Japodi so bili národní mešanci od Ilyrov in Gallov (Keltov), in Strabo IV. 6, pravi, da

Staroločanka v nekdanji zimski noši. (Fotogr. dr. Fr. L.)

so bili Japodi tetovirani (umetno opikani, pisani) jednako drugim Ilyrom in Trakom, in so nosili keltsko orožje. Vendar iz Strabona prav ne razumemo, ali so bili pisanih teles ali pisanih oblačil.²⁾

Na severni strani, v sedanji Koroški in Štajerski, so bili Tauriski, po Strabonu IV. VII. doseljeni Kelti, kateri so tudi posedli vrhniško

okolico — Nauportus. Pozneje, v rimski dobi, zlasti od Jul. Caesarja sèm, so se Tauriski imenovali Noriki, a so bili le del prebivalcev rimske provincije Norika. Razven teh se imenujejo še druga noriška plemena, in to na severozapadu keltski Boji, Sevaces, Alauni, Ambisontii ob reki Lisar ali pa ob Igoti, bolj na vshodu pa Noriki pri Noreji, Ambicilli menda ob reki Ziller, Ambidravi — Podravljani ob koroški Dravi, Sereti in Serapili najbrže kraj štajerske Drave. Kar se dostaje národnosti noriških Tauriskov, dvomimo, ali so res Kelti. Pač so doljni Tauriski v soseščini Skordiskov v jugovshodni Panoniji bili Kelti; a gornji Tauriski = Noričani pač niso bili Kelti, temveč Sloveni.¹⁾

Po vshodnih pokrajinah pak so se prostirali Panonci, mnogi in razno poimenovani rodovi: Segestani, Pokolpljani, Tribali in Ilyri („propre dicti“ veli Plinij, da jih loči od politiških — Trakov), dalje Jasi, Andiceti, Breuki, Arivati, Akali, Amanti, Latoviki, Varciani, Oseriati in Osoni, kakor so se imenovala vsa Plemenčeta od panonskih planin in Snežnika do ustja Kolpe, in od ondod prek do severne strani Blatnega jezera gori do Karpatov. Nazov „Panoni“ ni značil národnosti, temveč je imel pomen zemljepisni. Vendar se zdi, da se je smatrala neka národnost za panonsko v pravem zmislu. Tacit Germ. 43 namreč veli, da „Kotine galski, Ose panonski jezik ovaja, da niso Germani“; določno torej razločuje panonski jezik od nemškega in keltskega. Kakor vse kaže, bili so tudi zapadni Panoni Sloveni.²⁾

Takov nekako je bil geografski in etnografski obraz naše zemlje, kadar so začeli semkaj prodirati Rimljani.³⁾

Rimljani in rimska doba.

V drugem stoletju pred Kristusom so bojeviti prebivalci Italije, navadno po glavnem mestu Rimu Rimljani imenovani, vse tem bolj se jačali in razširjali na vse strani svetá; pa so tedaj raztegnili svojo oblast tudi sèm gori nad našo zemljo slovensko, s katere stanovniki so sicer več časa živeli v lepi prijaznosti.

¹⁾ Terstenjak: Novice 1854. 5, 26. Letopis Matice Slov. 1874. 169 sl. Kres V. 364.

²⁾ Terstenjak: Novice 1854. 25. Letop. Mat. Slov. 1874. 158. sl. Pannonica 1887.

³⁾ Določneje se meje ne dadó opredeliti pred razdelitvijo na rimske provincije.

¹⁾ Terstenjak Novice 1854. 25.

²⁾ Letopis Matice Slov. 1874. 162.

„DOM in SVET“ 1894, št. 11.

Akvileja. Premagavši leta 202. za zmerom Kartaginca v Afriki in končno si podvrgši galsko Gornjo Italijo l. 193., sklenili so Rimljani utemeljiti v skrajnem kotu poznejše provincije Venecije ob Adriji trdnjavo v ta namen, da bi varovala Italijo navalov tujih narodov od severovshoda, odbijala razbojnike na morju in bila za oporišče nadaljnim vojnám proti alpskim ljudstvom. Ta rimska kolonija je Akvileja, katero so zasnovali P. Kornelij Scipio Nasika, K. Flaminij in L. Manlij Acidin leta 181. pr. Kr.¹⁾ Za nas je Akvileja²⁾ posebno znamenita zlasti še zato, ker je sčasoma postala stanišče rimskih legij in izhodišče rimskih naselbin v naših pokrajinah; kakor je obratno bila Akvileja za ilyrske legije vrata v Italijo.

Rimljanov zavlada.

Začeli so Rimljani osvojevalne vojne na slovensko ozemlje naravno v ilyrskem primorju, polagoma jih nadaljevali tje v panonske ravnine ter jih zvršili v noriških planinah, pridobivajoč si posamezna ljudstva najpreje za zaveznike, zatem, da so jim plačevali danj, a naposled so jih povsem podjarmili.

Prvi, ki so na sedanji naši zemlji prišli Rimljanom v oblast, bili so Istrijani. Ti-le so v zvezi z Ilyri (politiškimi) večkrat dražili mogočne sosede italske, pleneč po jadranskem morju, pa so bili odbiti in premagani zaporedoma že l. 221. in 219., dokler jih ni naposled l. 178. konzul Manlij podvrgel v bitki ob reki Timavu, a konzul Klaudij jim nato vsa mesta odvezel l. 177. Preplašena zaradi te nesreče, poslala so hitro tudi sosedna ljudstva talnikov ter zatrdila svojo podanost Rimljanom.³⁾ Blizu pol veka pozneje so bili podvrženi Japodi, s katerimi sta se najpreje bojevala konzula K. Sempronij Tuditan in Tiberij Panduzij, a povse jih je premagal pogumni Junij Brut l. 129., na kar so zaprosili mirú in Rimljani so jih vsprejeli za svoje zaveznike.⁴⁾

In štirinajst let zatem so bili podjarmljeni tudi Karni, katere je premagal konzul M. Emilij Skaver l. 115. pr. Kr.⁵⁾

Tako je sedaj segala rimska oblast semkaj do Alp.⁶⁾

¹⁾ Fr. v. Ankershofen *Gesch. Kärnth.* I. 25.

²⁾ Današnji stanovniki italski imenujejo mesto: Agla, srednjeveški nemški pisatelj: Aglai in Aglar, Slovenci pak: Oglej.

³⁾ Livius XL. 18; XLI. 14.

⁴⁾ Appian *Bell. illyr.* p. 761; Livii *Epit.* LIX.

⁵⁾ Gruter *Thesaur.* p. 298.

⁶⁾ Sicer je že leta 171. prišel konzul K. Kasij z vojsko iz Akvileje čez Alpe, hoteč udariti skoz Ilyrik v Makedonijo; ali to je bila bolj nekaka pustolovna drznost, nego-li preiščena vojna. Liv. XLIII. 5.

No Emilij Skaver je takoj nadaljeval vojsko zoper noriške Tauriske, s katerimi je najpreje sklenil prijateljstvo ter si jih pridobil za zaveznike še istega leta 115.¹⁾ Dve leti zatem so udarili od severa došli Kimbri prek Dunava v Norik. Tedaj pa hiti konzul Kn. Papirij Karbo iz Akvileje z vojsko na Alpe in dalje proti sovražniku, zavrne Kimbre za tauriško mejo ter jih zvičajno napade pri Noreji; a tu je bil sam premagan in rimska vojska malone povsem potolčena leta 113. No vendar so Kimbri odšli k Helvetom.²⁾

Veliki osvojevalec K. Julij Caesar (Cêzar) je imel pač v transalpski Galiji (sedanji Francoski) preveč posla ter ni mogel misliti o daljnem osvajanju v Noriku in Panoniji. Saj je še one tri okoli Akvileje zimujoče legije odvêl tje v Galijo l. 58. in sicer je sam tudi le kratko časa mogel bivati v Ilyriku (l. 56. in 54.) zaradi nujnih opravkov galskih. Tedaj so pa tudi panonski Pyrusti vdrl v Ilyrik l. 54., Tergeste pak so napadli in oplenili Japodi, Tauriski in Salasi l. 51.³⁾

Ko je bil mogočni strahovalec Caesar umorjen (l. 44. pr. Kr.), začeli so podjarmljeni narodi nove boje za staro slobodo. Salasi, Tauriski med Alpami in Adrijo, Liburni in Japodi so odrekli l. 35. pr. Kr. danj (tribut), vznemirjali sosede ter se naposled javno uprli Rimljanom. A sedaj se Caesarjev posinek K. Oktavijan krepko loti ustašev, ukroti najpreje Japode na južni strani julske Alpe in premaga tudi njihove istoplemenike prekalpske, vzešši jim po trdem boju mesto Metulum.⁴⁾ Zatem gré Oktavijan naprej v Panonijo, opustoši tamkaj del zemlje in zasede mesto Segeste; gor med Dravo in Savo pa pošlje vojskovodjo Vibija, kateri ob obeh rekah premaga ubežne stanovnike ter pomeče orožje ubitih v vodo, da tako ostalim protivnikom naznani zmago, l. 34. pr. Kr.⁵⁾

Kakih osemnajst let pozneje, ok. l. 16. pr. Kr., so napadli Panonci z Noričani vred Istrijo, a so bili tepeni od P. Silija in njegovih legatov. Rimljani so jim sicer še dovolili mir, vendar je bil to za Noričane povod sužnjosti, v katero so prišli kaka tri leta za tem. Oktavijan, preimenovan sedaj (že od l. 27.) August, poslal je bil namreč na roparske Rhaete med Galijo in Norikom svoja pastorka Druza in Tiberija,

¹⁾ Liv. *Epit.* L. Appian 10.

²⁾ Strabo 214.

³⁾ Caesar *Bell. gall.* III. 7; V. 1; VIII. 24. Appian 763. — Salase — Salašane išče D. Terstenjak (*Lp. Mat. Slov.* 1874. 156) na hribovitem svetu od Senožeč do visoke gore Orljaka.

⁴⁾ Dio Cassius XLIX. 13. — Metulum — sedaj menda Metlè pri Blokah.

⁵⁾ Dio Cass. XLIX., Florus IV. 12. 12.

katera sta zmogla nemirneže ter krepke moške odvédla s seboj, pa s tem tudi odločila usodo Noričanom. V treh do štirih mesecih je bil sedaj osamljeni Norik istotako podvržen rimski oblasti, ok. l. 13. pr. Kr.¹⁾

In tako je torej v kakih dvesto letih prišla pod rimsko oblast vsa sedanja zemlja slovenska ter je ostala i nadalje v oblasti rimski blizu petsto let.

Rimski cesarji in nekateri važnejši dogodki v rimski državi.

Oktavijan August prvi cesar od l. 30. pr. Kr., pospeševatelj znanostij in umetnostij, podpiralec pesnikov in učenjakov. Za njega so bile provincije Rhaecija, Vindelicija in Norik podvržene, Panonija in Moezija pak urejeni. Boji z Germani; Arminij (Herman) knez keruskovski uniči rimske legije pod Varom v Teutonskem lesu l. 9. po Kr. — Kristus rojen ok. leta 4. pred začetkom krščanske ère.

Iz Augustove hiše: Tiberij 14—37; Germanik premore Arminija 16; začetek prëtorijske (ces. telesne straže) pod Sejanom. Kaligula 37—41, Klaudij I. 41—54; podjarmljena Mauretanijska in nekaj Britanije. Nero 54—68; okrutnik, razuzdanec in glumač; prvo preganjanje kristijanov l. 64. in sl.

Germanjske legije izberó Galba l. 68., zatem Otona pa Vitelija l. 69.

Flavijeviçi: Vespazijan 69—79; Jeruzalem razrušen leta 70. Tit 79—81; ognjenik Vezuv bruhnil l. 79. Domicijan 81—96; vsa Britanija podjarmljena; drugo preganjanje kristijanov.

Dobri cesarji: Nerva 96—98; Trajan 98—117; Dacija, Armenija, Mezopotamija, Asirija in Nubija pribojevane; največja razširjenost rimske države; tretje preganjanje kristijanov. Hadrijan 117—138; upor Judov. Antonin Pij 138—161; Mark Aurelij 161—180; vojne s Kvadi in Markomani, četrto preganjanje kristijanov.

Prëtorijski cesarji: Komod 180—192. Perčinaks 193. Didij Julijan 193. Septimij Sevér 193—211; peto preganjanje kristijanov. Karakalla 211—217. Makrin 217—218. Elagabal 218—222. Aleksander Sevér 222—235. Maksimin Tračan 235—238; šesto preganjanje kristijanov. Gordijan I. in II. 237. Gordijan III. 238—244. Filip Arap 244—249. Decij 249 do 251; sedmo preganjanje kristijanov. Gal in Voluzijan 251—253; osmo preganjanje kristijanov. Emilijan 253. Valerijan 253—260; deveto preganjanje kristijanov. Galijén 260—268. Klaudij II. 268—270. Aurelijan 270—275, „restitutor imperii“. Tacit 275—276. Prob 276—282. Kar

282—283. Numerijan 284. Karin 284. V tej dóbi je bilo jedenkrat, ok. l. 260., celó 19 proticesarjev.

Dijoklecijan in sovladniki itd.: Dijoklecijan (Valerij Diokles iz Dalmacije) 284—305, samosilnik, stolujoč v Nikomediji (v Mali Aziji) in sovladar Maksimijan 286—305, surovež, stolujoč v Medijolanu (Milanu v Gorenji Italiji) kot „augusta“, pa podoblastnika „cëzarja“: surovi Galérj (v Sirmiju) in Konstancij Klor (v Treviru). Zatem Konstancij 305—306 in Galérj 305—311 augusta, Sevér in Maksimin pa cëzarja. Za Konstancijem njegov sin Konstantin august 306; razven njega pa še sovladniki: Maksimijan in Maksencij v Rimu 306, Licinij v Ilyriku 307, Maksimin v Aziji 308, Aleksander v Afriki. Za Dijoklecijana in Galérjia deseto preganjanje kristijanov l. 303. sl. Konstantin in Licinij pak priznata kristijanstvo l. 313.

Konstantin Véliki in nasledniki: Konstantin samovladar 323—337, kristijan in pospeševalec kristijanstva; kristijanstvo spoznano za državno vero; Arijevo krivoverje; prvi občni cerkveni zbor v Niceji l. 325.; nova razdelitev rimske države l. 324; utemeljitev Konstantinoplja l. 330. Konstantinovi sinovi: Konstantin II. v Galiji 337 do 340; Konstant v Italiji 337—350; in Konstancij v orijentu 337—350. Konstancij pak samovladar 350—361. Julijan Apostat 361 do 363, odpadnik od kristijanstva. Jovijan 363 do 364. Valentinijan I. na zapadu 364—375 in Valent na vshodu 364—378; pa Gracijan 375—383 in Valentinijan II. 375—392 na zapadu.

Teodozij, Hispanec, na vshodu 379 do 394; sovladnik Klement Maksim 383—388; proticesar Eugenij 392—394. Teodozij Véliki, samovladar, 394—395. Početek velike selitve narodov l. 375. Teodozij razdeli cesarstvo stalno na dvoje l. 395.

Zapadno-rimski cesarji: Honorij 395 do 423. Joan 423. Valentinijan III. 425—455. Petronij Maksim 455. Avit 455—456. Majorijan 457—461. Sevér 461—465. Antemij 467 do 472. Olybrij 472. Glycerij 473. Nepot 474. Romul Augustul 475—476, s katerim jenja cesarski naslov.

Vshodno-rimski cesarji: Arkadij 395 do 408. Teodozij II. 408—450. Marcijan 450 do 457. Leo I. 457—474. Leo II. 474 in otec Zeno 474—491. Anastazij I. 491—518. Justin I. 518—527. Justinijan 527—565. Justin II. 565 do 578. Tiberij II. 578—582. Mavricij 582 do 602 itd.

Vandali, Alani in Suevi v Hispaniji l. 409. Alarih, kralj zapadnih Gotov, vzame Rim in ga opleni l. 410. Zapadni Goti v Galiji in Hispaniji l. 412. Genzerik (Gajzerih) gré z Vandali

¹⁾ Dio Cass. LIV. 533, Appian 766.

iz Hispanije v Afriko l. 429. Atila, kralj Hunov, zmagan na katalaunijskem polju l. 451. Genzerik vzame Rim in ga opleni l. 455. Romula odstavi Odovaker, kralj Herulov, l. 476. Frankovska država vsprejme Kristusovo vero za kralja Klodviga 496.

Rimske uredbe.

„Kamor je prišel Rimljan, razdril je vsako narodovno življenje, ker drugega pravila ni poznal, nego ‚ubi Romanus vincit, Romanus habitat‘ — kjer Rimec zmaguje, tam Rimec stanuje. — Politika rimskih cesarjev si je prizadevala, vsako narodnost zatreti, ali jo končno v bistvenih razločkih zbrusiti. Tako je večjidel v iztoku in zapadu rimskega sveta zginila stara prirojena národna moč, katera bi bila mogla notranji život narodov vkup držati.“¹⁾

Kako dobro so si bili Rimljani svesti svoje naloge in svojega poklica, da porimčijo ves jim podvrženi svet, vidi se preočito iz Plinija Histor. Natur. V. 39, kjer pravi: „Italija, po odredbi bogov izvoljena, da zbere raztrošene države in poblaži običaje, pa toliko različnih narodov in divjih jezikov po obči besedi združi, govor in ljudomilost človeku podá, ter s kratka bode jedna domovina vseh ljudstev na celem svetu.“²⁾

Tako so torej Rimljani, sedaj vladarji tudi v naših krajih, uredili vse po rimsko. Da osvovjene dežele tem laglje ohranijo in jih čim bolje porimčijo, rabili so novi gospodarji posebno ta-le sredstva:

Od podjarmljenih dežel so naredili Rimljani politiške provincije in jim dali rimsko upravo s posebnimi oblastvi in svojimi uradi. Nadalje so utemeljevali nova mesta kot rimske kolonije in municipije pa druge trdnjave in razne postaje, ter gradili velike ceste in mostove za vojaške in trgovske potrebe. Domačo za orožje sposobno mladež so uvrščevali v daljnih pokrajinah v svoje vojske, semkaj pak so postavljali za varstvo ptuje legije in v naselbine pošiljali svoje naseljence. Iz mest kot središč raznih oblastev so razširjevali rimsko obrazovanost po vsej deželi, s čimer je tedaj zavladał tudi latinski jezik in rimsko verstvo. Pa tudi prirodo in raznovrstne njene plodine so rabili Rimljani na svoj način, a nakladali ljudstvu tudi davke po svoje.

Provincije.

Vsa zemlja med jadranskim morjem in reko Dunavom bila je v rimski dōbi razdeljena na

štiri glavne provincije: Italijo gornjo, Ilyrik, Panonijo in Norik.¹⁾

Gornja Italija, katere del se je po keltskih ali galskih naselnikih imenoval tudi „Gallia cisalpina“ — Galija takraj Alp, segala je z Venecijo gori do Alp ali Planin, „Alpes venetae“ — planine venetske in „Alpes carnicae“ — karnske planine zvane, katero gorovje se na severu od Verone razteguje v polkrogu kraj današnje Beneške, Tirolske in Koroške skoz Kranjsko do Istre, kjer je že jako znižano in se od Triglava do Snežnika veli Julske planine — „Alpes Juliae“; na vshod pa tje do reke Arsije (Raše) v Istriji, kjer je mejila z Ilyrijo. Obsegala je torej gornja Italija tudi današnjo Furlanijo, kjer so stanovali Karni, in pa večji del sedanjega Primorja.

Ilyrik (ali Ilyrija) se je raztegal ob jadranskem morju od reke Arsije v Istriji tje do keraunijskih gōr v Epiru ter v sredo dežele do reke Kolpe pa blizu do Save, Drina in do Lyh-nitskega jezera, meje makedonske, tako da je obsegal del dolnje Kranjske in Hrvaške, vso Dalmacijo, malone vso Bosno in Albanijo, pa otoke. Rimljani so bili to provincijo, pridobivši jo l. 167. pr. Kr., razdelili na dvoje: Severni del od Arsije do Drila se je zval „Illyris barbara“ ali „romana“, obsegajoč tri glavna ljudstva: Dalmate, Liburne in Japode; južni del od Drila do keraunijskih gōr pa se je zval „Illyris graeca“ ali „macedonica“, obsegajoč po večini današnjo Albanijo. Od cesarja Augusta nadalje pa se je Ilyrija razumevala včasih vsa zemlja vshodno od Italije, t. j. vse dežele južno od Dunava, počenši z Rhaecijo, često pa i brez te-le.

Panonija se je razprostirala od julskih Alp pa tje na okoli do reke Dunava ter je obsegala velik del sedanje Kranjske, vshodni rob Štajerske, zapadno Ogersko, severno Hrvaško in vso Slavonijo. Panonijo je že cesar August razdelil na gornjo, „Pannonia superior“ in doljno, „Pannonia inferior“, kateri je mejila črta (namišljena) od stočja Rabe in Dunava do izliva Vrbasa v Savo. Pozneje se je gornja Panonija imenovala tudi „Pannonia I.“, prva, dolnja pa „Pannonia II.“, druga. Del gornje in dolnje Panonije, od izliva Rabe sēm do Drave, je nazval cesar Galérj po imenu svoje soproge „Valerijo“, ostali del dolnje Panonije in del gornje Panonije ob Savi pa se je od cesarja Konstantina zval tudi „Savija“.

Norik je segal severno od karnskih Alp in gore Okra (Hrušice) tje v zapad do reke Inna, proti severu do Dunava in na vshod do

¹⁾ D. Terstenjak „Novice“ 1854, 34; 1859, 12.

²⁾ Prim. „Novice“ 1853, 78.

¹⁾ Ankershofen O. c. I. 28, 20, 170, 23; „Novice“ 1854, 2.

Panonije, od katere ga je ločilo Cetsko gorovje, — Mons Cetius (od Kahlenberga do Šmarne gore). Obsegal je Norik torej gornji del Kranjske, večji del Štajerske, vso Koroško, del Tirolske, Solnograško, pa gornjo in doljno Avstrijsko na jugu Dunava tje do Beča. Norik je razdelil cesar Dijoklecijan ok. l. 303. na „Noricum mediterraneum“, osrednji Norik na jugu, in „Noricum ripense“, pobrežni, na severu; mejo med obema so delale noriške Alpe, t. j. sedanji Turi.

Razdelba Slovenske.

Slovenska zemlja je bila torej za Rimljanov razkosana; razdeljena je bila na vse one provincije rimske, oziroma njih oddelke: na Istrijo in Karnijo ter ž njima na Gornjo Italijo, na Norik osrednji, na Panonijo gornjo in na Japodijo pa ž njo na Liburnijo, oziroma na Ilirik. Določeneje je spadalo sedanje naše ozemlje k pojedinim pokrajinam v rimski dōbi tako-le po priliki:

K Istriji: del notranje Kranjske z vipavsko in idrijsko dolino in bržčas nekaj Krasa in del sedanje severne Istre s tržaško okolico; h Karniji: Goriška in svet furlanskih Slovencev s kanalsko dolino; k Noriku: Koroška, južna Štajerska zapadno od Plača, Pohorja in Boha, pa gorénja Kranjska razven Ljubljane; k Panoniji: Štajerska vshodno od Plača, Pohorja in Boha, zemlja ogerskih Slovencev, pa dolénja Kranjska z ljubljansko in vrhniško okolico; k Japodiji pa: del notranje Kranjske z loško (Lož) in cirčniško okolico in Pivko, pa del severne Istre, sedanja selišča Čičev.¹⁾ V teh državnih mejnikih, določenih že po cesarju Augustu, premenilo se je v IV. veku toliko, da je cesar Galérij l. 305. prepustil Italiji del Panonije, namreč zemljo ob gornji Savi od Karnije do sedanje Trojane na kranjsko-štajerski meji, ter je ta del gornje Panonije spadal za cesarja Konstantina Vélikega k Italiji.²⁾ (Dalje.)

¹⁾ P Hitzinger „Novice“ 1855, 24, 25.

²⁾ Ankershofen O. c. I. n. 125, n. 142.

Loka.

(Krajepisno-zgodovinska črtica. — Spisal Fr. Pokorn.)

(Dalje.)

Zgodovinsko važne iz te dobe so loških kapucinov pasijonske igre ali sprevodi, katere so napravljali od l. 1721. dalje do 1768. vsako leto na veliki petek. Tako se bere v zapisniku gledé te procesije:

*FV nesta VI s V In Cep I Re De Mptor Is Nostr I
Pro Cess Io*

die 3. (?) Martii.

Predstavljalo se je Kristusovo trpljenje v podobah po mestu in sicer v slovenskem jeziku. Igralci so bili meščani in kmetje iz loških vasij. Ljudstva se je pri teh procesijah vselej zbralo ogromno število. Vršilo se je pa tako-le: Udje bratovščine Odrešenika sveta ali pa domačini iz Reteč in Gorenje vasi so predstavljali raj in greh prvih starišev. Žabničanje so predstavljali kazen za greh, to je smrt in pekel. Tretja in četrta podoba sta bili zadnja večerja in Samson, ki pomenja Kristusa Odrešenika, premagovalca smrti. Peta podoba je bila „krvavi pot“, kar so predstavljali prebivalci iz Dorfarjev in Crngroba. Za bičanje so bili odbrani igralci iz Pevna in Moškрина. Kronanje so igrali ljudje iz Virmaš in Starega Dvora; Jeronima, kot spokornika pa domačini iz Hoste, Gosteč in Pungarta. „Ecce Homo“ so predstavljali prebivalci iz Trnja in

Veštra. Domačini iz Suhe in s Trate so igrali Kristusa na križu, iz Fare in Binklja pa Mater Božjo sedem žalostij. Iz Vincarjev so štirje nesli skrinjo zaveze, grob Kristusov pa nekateri drugi. Vsega skupaj je bilo 13 podob; posebne obleke za te igrokaze, v katerih je vsak igralec znal svojo pesem na pamet, imeli so v samostanu shranjene za 278 oseb. Pač si lahko mislimo, kako slovesni so bili ti sprevodi še posebno, ker so bila pota osnažena in okna razsvetljena, koder so hodili. Ker se je pa tudi tukaj godilo marsikaj nedostojnega in takim dnem, kakor je veliki petek, neprimerne, — kakor se sploh rado godi ob takih prilikah — prepovedal jih je l. 1768. goriški nadškof popolnoma.

V tej dobi se je klatilo po deželi mnogo postopačev, kateri so delali nemir med ljudstvom. Zato je tudi loški oskrbnik dne 22. mal. srpana l. 1750. prejel povelje od okrožnega glavarstva, da naj ravna ostro s temi potepuhi. Najbrže so bili ti nekaki posnemovalci „hudega Kljukca“, kateri je posebno okrog Kranja marsikako burko napravil pod vladno Leopolda I. O njem so še celó gosposki ljudje mislili, da je v zvezi s peklenščekom.

Leta 1715. je bila po selški dolini tako velika povoden, da je Sovra Železnikarjem ves les pobrala, in naredila mnogo škode. Morala je svetna oblast dati prepoved, da tega lesa, ki ga

Dôba slavnih dnij se mi zdi urna popotnica na zemlji. Sedaj je tu, a takoj izgine in se prikaže v drugih krajih; sedaj osrečuje ta narod, a précej zbeži k drugemu. Grki so bili nekaj let najslavnejši vseh narodov, vodili so omiko in umetnosti in odločevali krvave boje in zmage. A le nekaj let, samo od l. 500. — 420. pred Kristusom. Prej toli prijazna in blagonosna usoda jim postane nezvesta, poslovi se od bajnih gozdov, polnih bogov, od plodnih polj, cvetočih mest in se preseli tje v sosedni polotok cvetoče, solnčne Italije.

Tok svetovne zgodovine krene na drugo pot, s seboj potegne tudi lepe umetnosti. Grška slava ugasne; celó umetniške umotvore zadene grenka usoda, da propadejo v prah in pepel. Cemur prizanese neusmiljeni čas, to pa kruto uničita ogenj in meč ali pa odpelje brezsrčni sovrag v daljno ptujino ob tiberske bregove.¹⁾ Tam je Romulove potomce — mogočne Rimljane — junaški pogum, venčan z zmago za zmago, povzdignil do svetovne oblasti. Njihovo glavno mesto, večni Rim, je postalo središče sveta.

Z močjo in slavo so prihitele tjekaj tudi lepe umetnosti. Tedaj so se neločljivo oklenile Rima. Odslej so bile tesno sklenjene z osodo njegovo. Viharji, ki so besneli ob Tiberi, zadeli so vselej tudi nje; a kadar je bil Rim srečen

¹⁾ L. 146. pr. Kr. je rimski konzul Lucij Mumij premagal Grke pri Korinthu ter razdejal to mesto, katero je takrat najbolj slovelo zaradi dragocenih umetnin. Česar niso uničili vojaki, to je dal odpeljati v Rim.

in mogočen, oživele in razcvele so se bujno i one . . .

Ko so si Rimljani l. 212. podvrgli Sicilijo in l. 146. pred Kristusom Grecijo, jeli so odvažati v Rim, kar je imelo le količkaj vrednosti. Tudi umetnostnih umotvorov niso pozabili. Rimljani se do takrat niso veliko menili za umetnost. Njihova nprav je bila bojevita, včasih celo kruta. Potrebe vsakdanjega življenja in razširjanje rimske oblasti bila jim je jedina skrb. Polagoma se je pa izpremenil njihov značaj. Grška omika je ublažila njihove misli ter ukrotila bojevitost. Grški veleum se je spojil z rimsko močjo v blagodejno harmonijo. Rimljani so se uklonili grški omiki — oni, ki so si osvojili celi svet. V svoji državi so začeli razširjati omiko, katero so deloma sami pododovali od Grkov. Narodi so torej neprecenljive plodove grškega duha spoznali šele po rimskem posredovanju. Tudi v umetnosti je bilo tako. Grki so jo povzdignili do najvišje stopinje, a umotvori so krasili le malo časa njihovo domovino. Rimljan jih je odvêl ter nakopičil v Rimu, kjer jih občuduje svet do današnjega dneva.

Shranjeni so v različnih rimskih muzejih, med katerimi je najbogatejši vaticanski. Neštivilni so predmeti, ki tu očarujejo oko, bistrijo um in radostijo srce. Opazovalec strmi, ko zre klasična, prekrasna dela lepe umetnosti. Da, — misli si — toliko premore človeški duh, to je plod neutrudne marljivosti, to je ponos človeškega rodú.

Izmed neštivilnih umotvorov v kiparstvu oglejmo si le nekatere, a najslavnejše. (Dalje.)

Ogleđ po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dôbe Rimljanov. — Spisal Andrej Fekonja.)

(Dalje.)

Državna uprava.

Uprava rimske cesarjevine in torej tudi naših dežel je bila v raznih časih različna.

Oktavijan August je bil že l. 27. pr. Kr. razdelil vse tedanje rimske provincije v dve vrsti: v „provinciae senatus“, t. j. že pomirjene, katere so upravljali brez stalne vojske in za katere je senat imenoval namestnike; in v „provinciae principis“, ki še niso bile pomirjene, za katere je torej cesar sam nastavljal namestnike, zidal trdnjave in držal stalne vojske. Vse po l. 27. podjarmljene dežele so bile provincije cesarske. Od naših dežel so spadale torej Istria in Karnija k senatskim, Norik, Panonija

in Japodija pa k cesarskim provincijam. Neposredno je torej cesar upravljal Ilyrik, a Italijo le posredno.

Da bi preveliko cesarstvo laglje branil ptujih navalov in je krepkeje vladal, vzal je cesar Dijoklecijan surovega Maksimijana, starega sobojnika, za sovladarja. Temu je prepustil zapadne dežele s stolnim mestom Medijolanom, sam pak si je pridržal vshodne z glavnim mestom Nikomedijo. Oba sta se zvala „augusta“ (vzvišena) in si pridružila še vsak po jednega podoblastnika, „cezarja“ imenovana: Dijoklecijan surovega Galêrija, ki je v Sirmiju stoloval, nad grškimi in ilyrskimi provincijami gospodoval in branil dolnje-dunavsko mejo, Maksi-

mijan pa Konstancija Klora, ki je iz Trevira vladal nad Hispanijo, Galijo in Britanijo, pa varoval obrajnsko mejo. Vendar je ostal Dijoklecijan vrhovni vladar. — Razdelitev cesarstva med štiri oblastnike pa se je ohranila tudi za Dijoklecijanovih naslednikov, dokler ni Konstantin Vel. sčasoma izpodrinil vseh sovladarjev, katerih je jedenkrat bilo celó šest, ter l. 324. vse cesarstvo zjedini pod svojo oblastjo.¹⁾

Konstantin Véliki, samovladar, stolujoč v novem Konstantinopolu, dovršil je sedaj samosilsko uredbo, katero je bil po večjem osnovo že Dijoklecijan. Vso cesarjevino je razdelil na štiri prefektore: Oriens, Ilyrikum, Italia, Okcidens. Oriént je obsegal razven Azije tudi Trakijo in Egipet; k Ilyriku so spadale Grecija in podunavske provincije; k Italiji so šteli tudi Afriko, a z Okcidentom so imenovali Galijo, Hispanijo in Britanijo. Vsaka prefektura se je delila na dijeceze, vsaka dijeceza pa na provincije. Vseh skupaj je bilo trinajst dijecez in 116 provincij. Od naših provincij sta spadali Istrija in Karnija k prefekturi Italiji, Norik in Panonija in Japodija pak izprva k prefekturi Ilyriku. A ko sta bili v naslednjem času za cesarja Valentinijana I. leta 364. obe prefekturi združeni pod jednim prefektom, ter je še pozneje za cesarjev Teodozija in Gracijana l. 379. bil Véliki Ilyrik razdeljen na „Ilyr. orientale“ (vshodni) in „Ilyr. occidentale“ (zapadni), jenjala je zapadno-ilyrska prefektura ter postala samo dijeceza; pa so tedaj spadale vse naše provincije pod prefekturo Italijo, a Norik in Panonija sta bila sedaj v (zapadno) ilyrski dijecezi, Istrija in Karnija pa, kakor že preje, v dijecezi medijolanski.²⁾

Cesar Teodozij je leta 394. poslednjokrat združil zapadno in vshodno cesarstvo, kateri sta bili ločeni celi vek; a takoj je vso državo zopet razdelil med svoja nedorasla sina. Starejši, Arkadij je dobil vshodno-rimsko ali grško cesarstvo pod upraviteljstvom Galca Rufina; mlajši, Honorij pak zapadno-rimsko cesarstvo pod upraviteljstvom Vandalca Stilikona. In ta razdelitev je bila stalna.

Oblastva in uradi.

V dôbi, o kateri govorimo, stal je na čelu vsej vladi cesar kot najvišji upravitelj države, najvišji zakonodajalec in najvišji sodnik.

Že Juliju Cezarju je bil senat in narod podelil naslov „imperator“ t. j. samovladar, in istotako tudi Oktavijanu Augustu, kateri naslov je odslej zaznamoval neomejeno vojaško oblast rimskih cesarjev. Cesarska oblast pak je nastala, ker je August v svoji osebi zjedini vse ljudovladske

oblasti; bil je ob jednem konzul, plebejski tribun, cenzor, najvišji duhovnik (pontifex maximus) in nadoblastnik vseh dežel.

Dijoklecijan je dovršil monarhijsko vladovino, odstranivši vse meje cesarski oblasti, ter ustanovil samosilsko gospostvo. Senatu je vzel vso veljavo in odpravil razne ljudovladne naredbe, ki so se bile vsaj na videz obdržale do njegovega časa. Uvedel je tudi dvorske običaje vshodnih samosilnikov, kakor poklekanje itd., zahtevajoč nekako božje češčenje in naslov: Deus et dominus noster.

Po razdelitvi cesarjevine za Konstantina in naslednikov je bila deželjska oblast ločena od vojaške. Posamne prefektore so upravljali prefekti (oblastniki), dijeceze vikariji (namestniki) in provincije rektorji (ravnatelji), kateri so imeli brez števila pomagačev — cesarskih uradnikov. Vojaško oblast pak je cesar izročil (iz prva dvema, pozneje osmerim) vojvodam, „magistri militum“ imenovanim, štirim za pešce (m. peditum) in štirim za konjenike (m. equitum); podložni so jim bili v posameznih provincijah poveljniki, zvani „comites“ (polkovniki) in „duces“ (voditelji, glavarji).

Cesarsko svetovalstvo je bila najvišja in najimenitnejša gosposka v celi državi, dočim je starešinstvo (senat) sedaj bilo brez pomena in veljave, le samo kot častno spremstvo pri velikih državnih in cerkvenih svečanostih. Med dvorjani in državnimi uradniki so se posebno odlikovali: praepositus sacri cubiculi (prvi kamornik), magister officiorum (državni kancelar), quaestor sacri palatii (državni tajnik), comes sacrarum largitionum (državni blagajnik) idr. Pod državnim blagajnikom so bili razni davkarji, na primer za trgovinstvo, za davke od rud, za vse, kar je bilo odločeno v državno blagajno itd.¹⁾

Mesta.

Glavno in stolno mesto za dijecezo Italijo v vikarijatu medijolanskem je bilo že omenjeno Mediolanum, za dijecezo Ilyrik pa Sirmium, ki je bilo tudi metropola še celega Velikega Ilyrika.

Znamenita in v nekem obziru glavna mesta v naših provincijah pak so bila:

V Istriji Akvileja, znamenito mesto posebno zato, ker so se tukaj križale velike ceste med zapadnimi in vshodnimi deželami, tudi je bilo trgovišče za Italijo, Norik in Panonijo. Mesto je bilo veliko, štelo je baje do 120.000 stanovnikov; zato je tudi za cesarja Konstantina postalo glavno mesto Istrije. V Noriku je bila Celeja že v prvi dôbi kot kolonija Klaudijeva sedež cesarskega prokuratorja v

¹⁾ Jan. Jesenko: Občna zgodovina I. 145.

²⁾ Ankershofen I. 125, 159, 197, 216.

¹⁾ Jesenko I. 146. Ankershofen I. 133, 135.

osrednjem Noriku in posebej znamenito mesto kot municipij. Menda po navalu vshodnih Gotov l. 380. (?) je trpela tudi Celeja, pa je zatem postalo znamenito Virunum. In ko je tudi to-le bilo razdejano po Hunih 452 (:), bila je Teurnija ali Tiburnija, že od srede III. veka važna, sedaj tudi glavno mesto te provincije. V Panoniji gornji pa je bilo Petovium, kakor se zdi, tudi že pred razdelitvijo Panonije najimennitnejše, da, nekako glavno mesto v gornji strani; pa je tudi za tem, ko je bila Sabarija stolica deželskega predsednika in torej prava glava Panonije prve, vendar še zmiraj najznameniteje v tej pokrajini. Emona je bila skoro gotovo kot Klaudijeva kolonija postala ok. l. 49. ter je bila tudi važna na razkrižju velike ceste. — Razven teh pak so bila v rimski dobi še spomina vredna mesta v naših krajih: karnsko Tergeste, noriška Solva in panonska Strido.¹⁾

Ceste.

Vojaške in trgovske rimske ceste na naši zemlji se nam zaznamujejo po naslednjih postajah, „mansiones“ ali „mutationes“, važnejše te-le:

Akvileja — Ponte Sonthe — Fluvio Frigido — Ad Pirum summas Alpes — In Alpe Julia — Longatico — Nauportum — Mutatio ad nonum — Emona. Tu se je delila cesta, jedna: Emona — Acervo — Praetorium Latovicorum — Crucium — Neviodunum — Flavium municipium Latovicorum — Romula — — Siscia — — — Sirmium; druga pak: Emona — Akvilina — Savo Fluvio — Mutatio ad quaterdecimo — Ad Publicanos — Adrans — Ad Medias — Celeja, kjer se je zopet razdvajala; vshodno: Celeja — Lotodos — Ragindone — Pultavia — Poetovio — Sabaria itd., in severno: Celeja — Upellae — Colatio — Juenna — Virunum; pa tu zopet na dvoje; Virunum — Noreja in Virunum — Teurnia, itd. Iz Akvileje je vodila še druga cesta na severno stran: Akvileja — — — Ad Silanos — Tassinemeti — Saloca — Virunum.²⁾

¹⁾ Dr. Alois Huber: *Gesch. der Einfrg. und Verbrgt. des Christenth. in Südostdeutschland*, I. 263 sl.

²⁾ Novice 1854, 1855, 1856.

Gradil je bil ceste že August, zatem Vespazijan in drugi; Trajan jih je po naših deželah popravljaj. Sledovi rimskim cestam pa se nahajajo še dandanašnji na več krajih.

Legije.

Da bi strahovali domače prebivalce in odbijali tuje národe, nameščali so rimski cesarji močne legije za posadke v mestih, ki so bila znamenita za vojno. Tako je bil že August v Panoniji razstavil tri legije: VIII. Augusta, IX. Hispanica in XV. Apollinaris, Mark Aurelij pa v Noriku legijo II. Italica zvano. Na kamenitih spomenikih n. pr. v Celeji in Emoni se nam imenujeta Leg. II. Ital. in še Leg. XXV. V Petoviju je bilo stanišče XIII. legije. V Solvi (pri sedanji Lipnici) je bila Ala Betasorum, keltogalska belgijska kohorta. Razven italskih, hispanskih in galskih legij in kohort so bile tudi traške in asturske. Cesar Prob je najemal tudi ptuje vojske zlasti Germane, in poznejši cesarji, posebno Konstantin idr., so imeli čimdalje večje število germanskih najemnikov v svoji vojski. Noriški in panonski vojaki pa so bili raztreseni zunaj domovine svoje, v Italiji, v Germaniji in Galiji.¹⁾

Kolonije (naselbine).

Poleg vojaških čet so pošiljali Rimljani tudi v naše kraje svoje koloniste (naselnike), meščane in trgovce, s celo trumo sužnjev in oslobojencev. Rimske kolonije so osnavljali že prvi cesarji; tako Klaudij, posebno pa Mark Aurelij. Take kolonije so šteje navadno po 6000 rodbin za mesto in okolico. Naselniki so bili ponajveč Rimljani, v prvi vrsti zaslužni veterani (stari vojaki), pa tudi pristaši kakega strankarskega poglavarja. Cesar Aleksander Sevēr je podelil vojakom v krajini zemljo odvezto sovražniku proti temu, da branijo deželo; pa jim je dal tudi potrebno živino in sužnje za obdelovanje. Ako so bili sinovi teh naseltnikov tudi vojaki, podedovali so ista zemljišča in posestva.²⁾ Klaudij II., Prob in drugi cesarji pa so naseljevali povsod tudi posebno mnogo Germanov. (Dalje.)

¹⁾ Novice 1867, št. 28, 1854, št. 24.

²⁾ Huber O. c. I. 35; Ankershofen I. 133.

Književnost.

Slovenska književnost.

Kamnik. *Zemljepisno-zgodovinski opis. Sestavil Ljudevit Stiasny. V Ljubljani 1894. Izdal in založil Ljudevit Stiasny. Tiskala Ig. pl. Kleinmayr in Ferd. Bamberg.* — Tako se glasi naslov

novi, jako lični, 175 strani obsežajoči knjižici, ki si v nekem oziru stavi isti smoter, kakor Vrhovčeve knjige: „Novo mesto“, „Ljubljanski meščanje“ in „Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach“. Seveda bi se dala o kamniški zgodovini napisati velika knjiga. S tem-le delom pa je gospod pisatelj

Ogled po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dóbe Rimljanov. — Spisal *Andrej Fekonja*.)

(Dalje.)

Jezik latinski.

Rimljani so v premaganih mestih ustanavljali tudi šole. Že za Sertorija (proprêtorja v Luzitaniji 80 — 72 pr. Kr.) je v Hispaniji cvetel nauk grškega jezika, in v Galiji so za cesarja Gracijana (375 — 383) že bila osnovana latinska učilišča. Tudi Noričani so se naučili rimskega jezika, akoravno ne vsi, vendar vsaj imenitnejši in plemenitniki naroda; in Velej Paterkul je že l. 30. po Kr. pisal, da je po vsej Panoniji znan latinski jezik in da je večini rabila celó književnost rimsko. — No, do klasične izvrstnosti menda niso dospeli ne ti ne oni.¹⁾

Tako je torej z rimskimi gospodarji zavladal tudi pri nas latinski jezik. Iz Valerija Maks. II. 2 in Suetonija Klaud. 16. vidimo, da so Rimljani podjarmljene narode silili latinskega jezika se poprijemati, in da so rimski namestniki in vse druge oblasti vse ukaze, povelja in odloke izdajali v latinskem jeziku, da celó niso hoteli v drugem jeziku s podložniki govoriti, kakor v latinskem; in ako ga podložnik ni znal, moral je iskati tolmača. Vsi sodniški posli so se zvrševali v latinščini, in tako so sodniška opravila bila sredstvo, da se uvêde latinski jezik med podjarmljene narode. Tudi noriški in panonski vojaki, vrnivši se iz rimskih taborov, prinašali so s seboj z rimskimi običaji tudi znanje latinskega jezika ter ga razširjali med domačini.²⁾

Rimsko verstvo.

S ptujimi ljudmi in običaji je prišlo k nam še ptuje, to je rimsko verstvo in bogočastje. Tempelj bojnega Marta v Celeji n. pr. je bil na glasu po vsej cesarjevini. Ali na primer, ko se je cesar Teodozij vračal iz Panonije v Italijo l. 388, prišli so mu naproti (kakor nam javlja Latin Pakat) „imenitni senatorji v snežni obleki, častitljivi duhovniki „flamines“ v meščanskem škrlatu, odlični svečeniki s šiljastimi kapami“, — torej pogani poleg kristijanov, in to še celó pod konec IV. veka po Kr. Mnogi spomeniki rimskim bogovom in kamenene podobe raznih božanstev rimskih pak se nahajajo po naših krajih še dandanašnji.

No, spomina vredne so tukaj besede našega Dav. Terstenjaka o politiki rimskih cesarjev: „Kakoršna je bila z državnim življenjem, ta-

košna je bila tudi z nabožnim (religijoznim). Rimskim božanstvom jednaka so šla pod latinskimi imeni; tako n. pr. Perun pod Jovovim, Radogost, Svetovit pod Herkulovim in Martovim itd.; le kjer niso uzbekovnikov in uzbekovnic našli, pustili so domača imena.“ Zato pa menda tudi v teh kamenenih spomenikih in simboličnih obrazih vsak Jupiter O. M., Mars, Hercules, Apollo itd. ne znači vselej baš rimskega boga, temveč verjetno pogostoma tiči pod temi latinskimi imeni in znakovi kak slovenski Perun, Svetovit, Radogost, Belin, Krak itd.¹⁾

Národno gospodarstvo.

Omenimo še nekaj o poljedelstvu in rokodelstvu, obrtnosti in umetnostih nekdanjih Noričanov in Panoncev!

V Noriku je bilo poljedelstvo in vrtnarstvo na visoki stopinji, kakor je razvidno iz življenjepisa sv. Severina (po Eugipiju Sect. IV.). Pečali so se pa Noričani tudi z vinarstvom in ribarjenjem. Tudi živinoreja je bila pri njih v lepem cvetu in travne planine noriške za njo jako prikladne.

Posebna in imenitna vrsta dohodkov Noričanom so bile pa rude. Strabo IV. piše, da so Tauriščani imeli najbogatejše zlate rudnike. „Ko so barbari Rimljanom dopuščali jim pri rudarjenju pomagati, tedaj je zlato po Italiji izgubilo tretjino svoje cene.“ Imenitno je bilo tudi noriško železo, katero so izdelovali v domačih tvornicah izvrstno in umetno. Tudi sol so kopali in varili.

Med rokodelstvu je slovelo posebno kovaštvo, in noriške ščitarnice so bile jako imenitne (kakor se veli v Notit. Imper. occid. 58 sl.). Razven tega so Noričani žgali oglje, pa sekali drevesa, iz katerih so (kakor še dandanes) tesali ladije in jih po Dravi in Savi na prodaj vozili sosednim narodom.²⁾

V Panoniji je bilo življenje težavno. Po panonskih dolinah je bilo v onem času mnogo muž in jezer; po goratih krajih pa je bila dežela gozdnata, polna logov in dobnav. Vse to je bilo krivo, da podnebje ni bilo ugodno, večji del leta so imeli mrzlo vreme. Nemilo podnebje pa ni dopuščalo vinskega pridelka; šele cesar Prob je zasadil precèj vinogradov v doljnih straneh Panonije; tudi oljka ni rastle.

¹⁾ in ²⁾ Prim. Novice 1853, št. 78; 1854, št. 10; 1859, št. 12.

¹⁾ Novice 1859, 12, 14. Prim. „Pannonica“ str. 17.

²⁾ Dav. Terstenjak: „Novice“ 1854. 10.

Panonci so bili torej bolj lovci, ribarji in nekaj tudi poljedelci. Ti-le so živeli največ ob ječmenu in prosu; iz ječmena so si tudi varili pijačo, ki se je po svedoštvih Amijana Marcelina in sv. Hijeronima zvala „sabajum“ t. j. zabaj, zobaj.

Stari pisatelji ne omenjajo, da bi pri Panoncih bila cvela trgovina. Njih trgovinsko blago so bile jedino kože, ribe, rogata in drobna živina, za katero so dobivali iz Italije vino in olje. Na svojih rekah so imeli Panonci jako preproste ladije — iz debla izdolbeno korito.

Pač pa so bili Panonci (kakor še sedaj Sloveni) umetni lončarji; v Panoniji nahajamo štiri keramične (lončarske) zloge: keltski, ilyrski, panonski in rimski. O obleki Panoncev pravi Dio Kasij 49, 36, da so nosili telovnike z rokavi, katere so od tkanine po domači šegi prikrojali in sešivali, in katero robo so imenovali „panne“.¹⁾

Ko so Noričani in Panonci prišli v oblast Rimljanom, naučili so se tudi od njih raznih drugih potrebščin, a tudi nepotrebščin. Tako so n. pr. Panonci posebno sloveli za „augure“ (pticevolhovvatelje), katere je jako čislal cesar Septimij Sever. Rimljani pa so že upotrebljevali tudi v naših krajih toplice, o čemer nas še spominjajo imena: Rimske Toplice, Laške Toplice; znane so jim bile tudi Krapinske in Varaždinske in dr. toplice.

Davki.

Preustrojena državna uprava s tolikim številom plačanih uradnikov ter ptuji vojaki so stali mnogo, mnogo novcev. Da so cesarji mogli poplačati silne troške, nakladali so velike davke, katere je ljudstvo prav težko plačevalo ter zato ubožavalo čim dalje bolj. Davki, v denarju in v pridelkih, so bili posebno hudi za Dijoklecijana in Galerija, pa za Konstantina Velik. in njegovih naslednikov. Posestnikom se je zapisovalo število živalij, dreves, trt; kdor ni plačal, postal je suženj. Redki so bili uradniki, ki so pobirali davke po pravici in usmiljenosti.²⁾

Vojne in boji v rimski dōbi.

Kakor so vladohlepni in svetaželjni Rimljani imeli v svoji državi in zunaj njenih mej vedne vojske, ali se boreč v domačih prevratih, ali pak odbijajoč ptuje napadalce: tako je tudi slovenska zemlja ž njimi vred čutila njih nadlogo in silo.

No, ker ni naš namen, da pišemo povestnico Rimljanov in rimske dōbe v obče, temveč ogle-
dujemo samo zgodovino naše domovine, zatorej omenjamo tukaj le one bojne in vojne dogodke,

kateri so se v rimski dōbi vršili na naši zemlji ter so nam posebej znani.

Najpreje imamo velik vstanek v državi in domače boje.

Rimski podložniki, s prekruto vlado svojih gospodarjev nezadovoljni, poskušali so večkrat osloboditi se neljubega gospodstva. Posebno so se Panonci upirali Rimljanom zaporedoma že za cesarja Augusta l. 13., 12., 11. pred Kr., a so vendar morali vsakokrat odjenjati.¹⁾

A ko se pozneje Augustov pastorek Tiberij nameni iti v boj na Sueve (ob izvoriših Dunava) in njihove zaveznike pod Marbodom, tedaj zgrabijo za orožje vsi prebivalci Panonije, Dalmacije, ljudstva med Italijo, Norikom, Trakijo in Macedonijo, med Dunavom in Jadranskim morjem — torej ves Véliki Ilyrik — da otresejo rimski jarem. Kakor pripoveda M. Velej Paterkul II. 110, bilo je kakih 200.000 bojnikov pešcev in 9000 konjenikov. Del teh čet je udaril pod Batonom in Pinetom prek Nauporta in Tergesta proti Italiji ter bi bil došel v desetih dneh pred sam Rim. Rimljani hitro sklenejo z Marbodom mir in se lotijo vstajnikov. Ž njimi so se bojevali blizu tri leta 6 — 9 po Kr. tako silno in trdo, kakor nekdanj s Punci (Kartaginci). No, vodje vstavev se razpró; Bato umori Pineta, in Tiberij odpodi Panonce skoz Celejo nazaj do Boča, kjer jih pomiri.²⁾

Ne dolgo zatem, ob smrti cesarja Augusta l. 14. po Kr., se vzdignejo panonske legije 8., 9., 15. pri Petoviju, Celeji in Emoni proti Augustovemu nasledniku, cesarju Tiberiju, ker jim ta ni hotel dajati večje plače in oplenijo tudi Nauportus; a sedaj jih potolče Tiberijev sin Druz mlajši.³⁾

V prepirih za cesarski prestol med Otonom in Vitelijem leta 69. so pristale legije 3., 7., 8., 11., 13. in 14. k Otonu ter mu hitele na pomoč v gornjo Italijo; a premagane so se vrnile v Panonijo. V enakem prepiru nato med Vitelijem in Vespazijanom so se odločile panonske legije za Vespazijana ter so drle zopet iz Petovija v Italijo in v bitki pri Kremoni pomagale novemu cesarju na prestol l. 69.⁴⁾

Ko so pozneje, leta 193., ilyrske in panonske legije izbrale svojega vodjo Septimija Sevéra za rimskega cesarja, spremile so ga skoz naše dežele slovesno v stolno mesto Rim. In zopet tako je l. 238. Maksimin Tračan, za cesarja izbran, vodil panonske legije skoz Petovij, Celejo, Emono, (tu prenočil) proti svojemu nasprotniku Gor-

¹⁾ Dio Cass. LIV. 28, 31, 24.

²⁾ Ankershofen O. c. I. 63. Bato in Pines nista osebni, nego dostojanstveni imeni; bato = otec, pines = pastir (Nov. 1867. 31.).

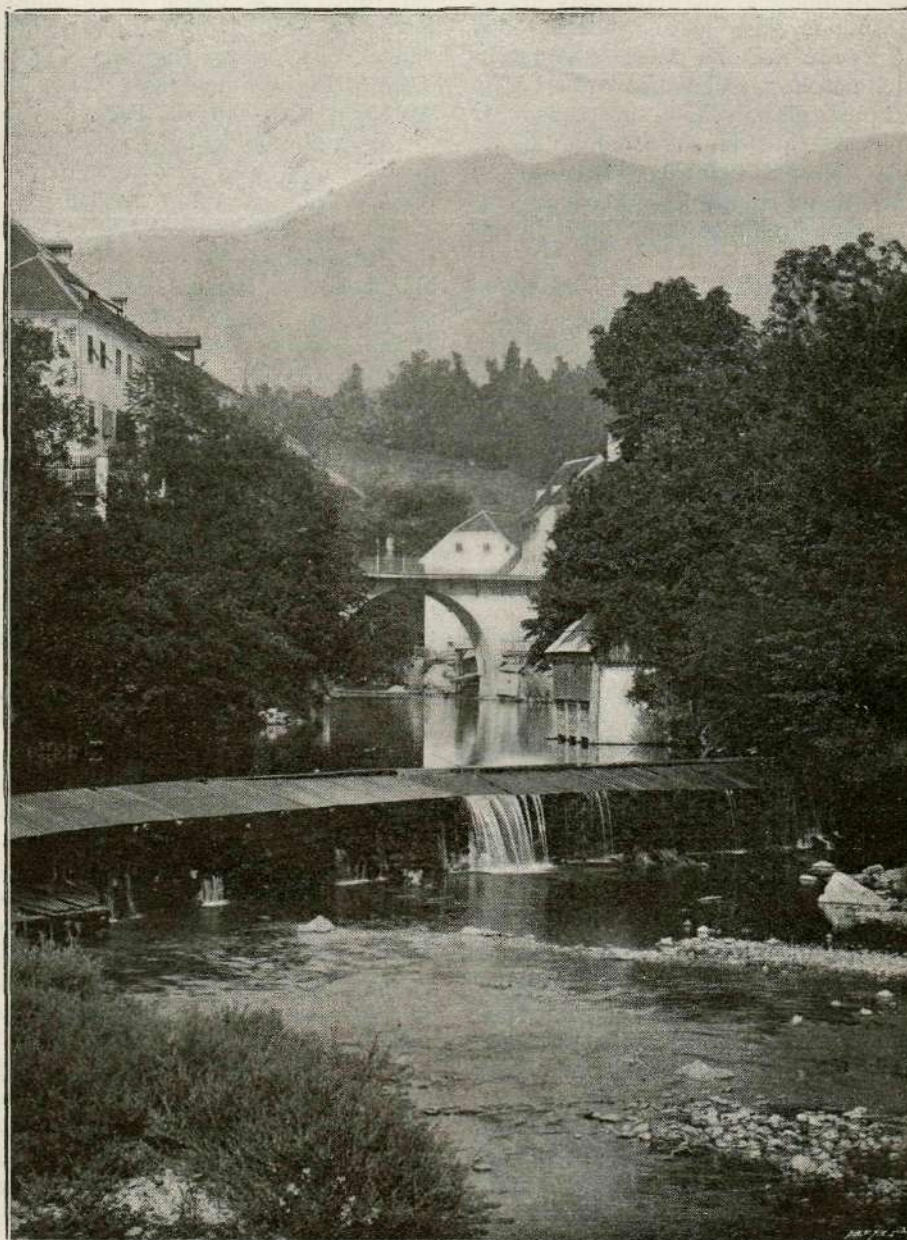
³⁾ Tacit. Annal. I. 16 etc.

⁴⁾ Tacit. Histor. I. 76, II. 85, III. 15.

¹⁾ Dav. Terstenjak: „Pannonica“ 1887. 13 sl.

²⁾ J. Starè: Občna zgodovina II. 305; Iv. Lapajne 12.

dijanu I.; pri Akvileji so ga umorili njegovi vojaki.¹⁾ Tudi v poznejši razpri zaradi državne meje med cesarjema Konstantinom (v zapadu) in Licinijem (na vshodu) se je dogodil resen

Pogled na kapucinski (Franc-Jožefov) most v Škofji Loki.

povod domačemu boju uprav tu na naši zemlji, ker je namreč Licinij pri Emoni podrl Konstantinove podobe in kipe l. 314.²⁾

¹⁾ Herodian. VIII. 1 etc.

²⁾ Excerpta de Constant. M., prim. Ankershofen I. 116.

Vojne med Germani in Rimljani.

Kar se dostaje bojev Rimljanov z german-skimi narodi, omenjajo nam jih pisatelji le bolj ob mejah gornjega in dolnjega Podunavja; tako bi se zdelo, da je tedaj v pokrajinah med sred-

njim Dunavom in Jadranskim morjem, to je v naših deželah slovenskih, bilo več ali manje mirno.

Toda, — pripominja Fr. v Ankershofen o. c. I. 100 sl. — ako dobro premislimo poročila o vojnah med Rimljani in Germani, kako močne in obsežne so bile zlasti germanskih narodov medsebojne zveze in kako daleč so se razširjale vojne teh narodov, pa kako so barbari često v istem času pustošili na vshodu in v zapadu, iz česar nam je sklepati, da so osrednja in sosednja ljudstva skupno delovala, posredujoč od Črnega morja tje do Rhêcije: tedaj pač ni dvomiti, da tudi naši kraji niso trpeli manje, nego li one oddaljene strani.

Dežele ob gornjem in doljnem Dunavu so bile prvo in glavno pozorišče dogodkov v bojih z raznimi barbari. Zato so se tudi zgodopisci ozirali posebno na te ter največ pripovedovali o njih. Ali že sama njihova pripovedovanja nam kažejo, da se tedanje selitve narodov niso razširjale samo zapadno od gornjega Dunava ali vshodno od doljnega Dunava, temveč so prehajale tudi v osrednje zemlje, v provincije na jugu srednjega Dunava, in torej tudi v Norik in Panonijo, pa v Karnijo in Istrijo, t. j. prav v naše dežele slovenske.

Izrečno se omenjajo najpreje Markomani in Kvadi in drugi germanski razredi, ki so iz sedanje Češke in Moravske pa iz južnih mejnih pokrajin ob času cesarja Marka Aurelija napadali in plenili rimske dežele od Dunava do Adrije ter so (po poročilu Jul. Kapitolina in Amijana Marcelina XXIX. 6) dvakrat, leta 166. in 170., pridrli celó do Akvileje in to mesto obsedali, dokler jih ni omenjeni cesar odbil nazaj za Dunav.¹⁾

Za temi so bili zlasti Alemani in Goti, kateri so v tretjem stoletju h krati sovražno napadali rimsko državo; Alemani v zapadu ob gornjem Dunavu, Goti pa na vshodu ob doljnem Dunavu. Kakor pripoveda Herodijan VI. 7, poklicali so bili l. 233. prokuratorji ilyrskih provincij cesarja Aleksandra Sevêra iz Orianta (Antijohije), da pride branit Ilyrik in Italijo proti germanskim Alemanom, od katerih je pretila nevarnost tudi ilyrskim narodom, mejašem in sosedom Italije. No, Italija in Ilyrik sta mejila ob Alpah, torej so se sovražniki bližali tudi naši zemlji slovenski. Dalje pravi govornik Eumenij določno, da sta za cesarja Galijêna (260—268) bili med drugimi rimskimi provincijami tudi Norik in Panonija opustošeni po sovražnikih. A Jutungov, ki so za cesarja Aurelijana l. 271. plenili okolo Medijolana in so po poročilu Vopiska (in Aureliano p. 214) prouzročili grozen

strah in nemir celó tam v Rimu, morala je biti gotovo tolika množina, da so se jim isti pač težko bili ognili na potu med Dunavom in Italijo ležečega Norika, predstraže italijske. O Kvadih in Sarmatih — Jazygih pa velí Eutropij I. 9 naravnost, da so opustošili Panonijo. Na Gote, Karpe idr. ob Črnem morju so vodili skoz Ilyrik velike vojske cesarji Karakala l. 215., Maksimin Tračan l. 236., Filip Arap l. 244., Galijên l. 266., Aurelijan l. 271. in Kl. Tacit 276.¹⁾

V drugi polovici IV. veka so nastale v rimski državi zopet medsebojne vojne, katere so razsajale tudi po naših deželah.

Tako je l. 351. poslal cesar Konstancij, sin Konstantina Vel., v boju proti socesarju Magnenciju iz Panonije v Italijo svojo vojsko, katera se je pa pri Celeji naglo vrnila, ker je Magnencij že preje bil prodrl za Savo doli v Panonijo; a pri Mursi (Osek) premagan v velikanski bitki, umaknil se je nazaj skoz Celejo v Italijo do Akvileje l. 352. Devet let zatem, l. 361., pak je hitel zapovednik konjenikov Nevita z rimskimi legijami iz Norika skoz Celejo v Sirmij na pomoč Julijanu Apostati, kateri se je bil uprl cesarju Konstanciju. Leta 364. je prišel cesar Valentinijan I. v Emono v svečanem izprevodu; tedaj je zaslulo ime našega mesta od Dunava do puščave Sahare in od Rajna do Atlantskega oceana.²⁾ Obče nesreče so več ali manj stiskale, vsaj v posledicah svojih, vso cesarjevino.³⁾

Nadalje je leta 388. v boju med cesarjema Teodozijem in Maksimom ta-le, Maksim, gredoč proti vshodu, obsedel Emono; Teodozij pak, premagavši pri Sisciji Maksima in pri Peto-viju njegovega brata Marcelina, podil je nasprotnika skoz Celejo v Emono, tukaj slavno slavil zmago (kakor opisuje Lekat v panegyriku Teodoziju) ter Maksima zasledoval do Akvileje, kjer ga je obglavil. In šest let nato, leta 394., prišel je zopet Teodozij iz Carigrada na proticesarja Eugenija, kateri je bil prišel iz Galije, zasedel julske Alpe in tam postavil kip malika Jupitra. Teodozij premaga Eugenijevega vojskovodjo Franka Arbogasta v vipavski dolini, pri čemer mu je bil čudovito v prid silen gorski vihar. Eugenij sam je bil ujet in obglavil ga je neki njegov vojak, Arbogast pak je ubegnul v gore ter se sam zaklal.⁴⁾

¹⁾ Ankershofen I. 92 sl., 100, 101. Tudi že cesar Domicijan je bil ok leta 90. šel z vojsko skoz naše kraje na nemirne Dake (na sed. rumunskem svetu), a tedaj brez uspeha za zmago.

²⁾ Vid. Ankershofen I. 149, 155. Alfons Müllner: Emona 149.

³⁾ Tako n. pr. kuga 166 in 253—263, potresi 262, lakota 456.

⁴⁾ Ankershofen I., 206, 213 sl. Prim. Ig. Orožen: Celjska kronika.

¹⁾ Prim. Ankershofen I. 76 sl.

Selitev narodov.

V drugi polovici četrtega stoletja so pridrli iz osrednje, velike Azije finsko-mongolski Huni v Evropo, premagali Alane in vshodne Gote (v sed. južni Rusiji) in prouzročili ono silno gibanje med narodi, ki se imenuje selitev narodov. V tej pa je bila zopet naša domovina kakor most, po katerem so se drvila surova ljudstva v Italijo in zopet nazaj v Ilyrijo ter vse križem sveta, skozi dobro dva veka.

Prve selbe.

Najpreje so Zapadni Goti, kateri so ravnokar dobili od Rimljanov selišča v Měziji (sedanji Bolgariji in Srbiji) pridrli že ok. l. 378. in 380. sēm gori v naše kraje pleneč in moreč. Blizu četrte veka nato je prihrumel njihov kralj Alarik iz Epira v gornjo Italijo, a premagan (l. 403.) se vrnil nazaj v Orijent. In l. 408. je prišel zopet Alarik s svojimi Goti (zapadnimi) skoz Dalmacijo in Liburnijo v Emono, tukaj se utaboril, pa zatem čez reko Akvilis vdrl v Norik in dalje v Italijo. Vselej so barbari seveda strašno klali, plenili in požigali.¹⁾

V sredini V. veka so prilomastili na našo zemljo divji Huni, kateri niso poznali ne vere, ne pravice. Ko je namreč leta 451. grozoviti hunski kralj Atila vodil jedno hunsko vojsko iz dolnje Panonije gori za Dunavom v Galijo, poslal je drug oddelek tje prek Petovija, Celeje, Juene, Viruna itd. Naslednje leto 452. pak je šel „šiba božja“ Atila sam s svojimi Huni skoz Petovij, Celejo, Emono, in dalje do Akvileje, katero je obsedel in porušil, ter prodril celó do Rima, a pomirjen po papežu Levu Vél. vrnil se je nazaj za dolnji Dunav in tam naglo umrl.²⁾

Za Huni je vdrla četa vshodnih Gotov iz Panonije gori ob Dravi v osrednji Norik, kjer je obsedala mesto Tiburnijo (Teurnijo) na Lurnskem polju in stanovnike nemilo oplenila, l. 473. Tedaj je bajē tudi kralj Vidimir vodil vshodne Gote skoz Celejo v Italijo.³⁾

Takoj zatem so se vzdignili germanski Heruli in Rugiji od severnega Dunava (nasproti sed. Beču in Lorchu) ter so pod vodstvom svojega bivšega kneza, sedaj mogočnega poveljnika rimskega, Odoakerja, hrumei v Italijo. Gređoč tje so ti Germani oplenili in porušili tudi našo Celejo. Odoaker pak je nato v Raveni mladega cesarja Romula Augustula (ki je bil sin rimskega patricija Oresta in hčere nekega Romula iz Petovija) odstavil — ker ta ni hotel dati Germanom tretjine italijanskih zemljišč, kakor

so bili zahtevali — in ga prognal v Lukulan v doljni Italiji.¹⁾

S tem pak je zajedno jenjal naslov rimskega cesarja v Okcidentu.

Germanske države.

Ko je zapadno-rimsko cesarstvo propalo, vrstili so se nestanovitno v posesti naših krajev razni narodi, zlasti germanski.

Herulski Odoaker. Odoaker, prvi germanski vladar, ki se je imenoval „kralja Italije“, vladal je sedaj tudi nad vso slovensko zemljo. Imenitneje državne službe je poveril Rimljanom, vojaške pa Germanom, katerim je mesto plače dajal zemljišča. Leta 486. je vodil sam svojo vojsko nad Rugije, kateri so se bili naselili pri doljnem Dunavu; in naslednje leto je poslal nad-nje svojega brata Aonolfa, kateri jih je spodil iz Panonije. Aonolf pak, vrnivši se v Italijo, vzel je po kraljevem ukazu malone vse Rimljane iz naših dežel s seboj, l. 488. Menda je bil Odoaker izprevidel, da ne more obraniti več Panonije in Norika divjih narodov; zato je pozval Latince v Italijo, one dežele pak prepustil njihovi usodi.²⁾

Vshodni Goti. Odoakerjevo oblast je pokončal Teodorik Vel., kralj vshodnih Gotov. Po nagovarjanju byzantinskega (grškega) cesarja Zenona je šel Teodorik l. 489. s svojimi Goti iz daljne Panonije in Ilyrika mimo Emone in prek jujskih Alp v Italijo, premagal Odoaka pri Aquileji, pri Veroni in ob reki Adi ter ga zapodil v utrjeno Raveno, štiri leta zatem pa ga umoril ter sam zavladal nad celo Italijo l. 493. Tako je minulo herulsko kraljestvo in nastopilo drugo germansko, vshodno-gotsko, ki se je sčasoma razširjalo nad Rēcijo, Norik, Panonijo in Dalmacijo.

Teodorik je bil dosta mil in pravičen vladar. Gotom je dal samo ona zemljišča, katera je bil odvzel Odoakrovim vojakom. Dasi sam po veri arijanec, vendar izprva ni preganjal katoličanov. Za Gote je odločil germanske, za Rimljane rimske zakone (postave), pa tudi nekaj meševitih sodišč. Vojaštvo je poveril svojim rojakom, državne službe pa rimskim domačinom, med katerimi slovi njegov minister Kasijodor, zgodovinar krščanski. Za Teodorikovega vladanja so si prebivalci tudi precēj opomogli v gmotnem blagostanju. Vendar se je nezadovoljnost z gotsko oblastjo širila med Italijani, zlasti tudi zato, ker so bili Goti arijanske krive vere. Teodorik torej v poslednji čas tudi ni več zaupal rimskim katoliškim plemenitnikom ter jih je začel preganjati, kakor filozofskega pisatelja

¹⁾ ²⁾ ³⁾ Ankershofen I. 225, 270, 303; Ig. Orožen: Celjska kronika.

¹⁾ Ankershofen I. 321.

²⁾ Ig. Orožen: Celjska kronika.

Boetija in druge; a je tudi sam kmalu umrl, l. 526.¹⁾

Razne oblasti. Po Teodorikovi smrti je pešala moč vshodnih Gotov, ter so nastale na slovenski zemlji zopet velike premembe v državnih in narodnih stvareh. Panonija je prišla z Ilyrikom vred l. 539. po Belizarju, gornja Italija pa l. 555. po Narzesu v oblast byzantskega (vshodnorimskega) cesarja Justinijana; v Noriku in deloma v Veneciji so vmes silili oblastni Franki. V Panoniji so bili sedaj naseljeni Longobardi, kateri so tudi v naših krajih zavladovali.²⁾

Longobardi. Longobardi so bili zopet germanski narod, ki se je bil od doljne Labe preselil pod Karpate, zatem pak prešel pod kraljem Audoinom prek Dunava v severno in zapadno stran Panonije. Tu so se bojevali z Gepidi ob Dunavu in Tisi, katere je Audoinov sin Alboin s pomočjo Avarov tudi pokončal l. 565. No sedaj so bili Longobardom samim nevarni isti njihovi zavezniki, ki so posedli deželo gepidsko. Zatorej zapusti Alboin s svojimi Longobardi l. 568. Panonijo ter odide prek jujskih Alp v Italijo, kamor ga je bil baje povabil grški eksarh Narzes v Raveni. Alboinovim

četam se je bilo pridružilo tudi dokaj Panoncev in Noričanov. A ko so Longobardi podjarmili Gornjo Italijo, segala je že i zatem njihova oblast na naši zemlji sem do Soče in gori do Zile.¹⁾

Longobardi so bili divje-surovi, po sve-dočanstvu Veleja Paterkula (l. 30 po Kr.) huji, nego navadno Nemci — „gens germana feritate ferocior“ (II. 106); pri razuzdanih gostijah n. pr. so pili iz lobanj ubitih sovražnikov, katere čaše so imenovali „skala“. Tacit Germ. 40 pravi, da so Longobardi sloveli po svoji maloštevilnosti, ter so se zavarjevali proti mnogim in silnim narodom v bojih z drznim počenjanjem. Longobardi so tudi Italijanom dosta ostreje gospodovali nego Odoaker in vshodni Goti. Niso imeli samo vojaške oblasti, temveč kljubu svoji nenaobrazenosti so zvrševali po večjem tudi deželsko oblast. Polastili so se vse zemlje; preje bogati in naobraženi posestniki so postali berači, drugi prebivalci so jim pa bili popolnoma podložni. In ta razmera je bila tem huja, ker so tudi Longobardi bili krivoverci arijanci.²⁾ Sčasoma so si res da prisvojili Longobardi tudi romansko naobrazenost, ali pri nas so še bili divji, kakor v prvotni svoji domovini.

(Konec.)

¹⁾ J. Starè Obč. Zgod. III. 38.

²⁾ Zlati vek 1863 12.

¹⁾ J. Starè III. 43.

²⁾ J. Jesenko II. 13.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Svetovno znan je v vatikanskem muzeju Laokoon s svojima sinoma. Trojanski duhovnik Laokoon je bil razžalil boga Apollona, zato pošlje ta bog dve kači, ki ovijeta Laokoona in njegova sinova ter jih pikata in grozno trpinčita do smrti. Ta trenutek so upodobili v marmornatem kipu grški umetniki: Agesander, Athenor in Polydor na otoku Rhodu ok. l. 430. Pozneje so odnesli veleslavni umotvor v Rim; Plinij poroča, da ga je imel cesar Tit v svoji palači; šele l. 1506. po Kr. so ga zopet našli v rimskih razvalinah. Pravijo, da je to najlepše delo kiparske umetnosti. Michel Angelo sam je rekel, da je „nedosegljiv čudež v umetnosti“. Obrazi, na katerih se bere strahovita telesna in dušna bol, so mojstersko dovršeni. Vse tri osebe se vijejo in z vso močjo branijo strupenih kač, kot bi bile žive. Tu je naravna resnica zadeta v čudapolni obliki. Prizor pretrese dušo in vzbudi v srcu brezmejno usmiljenje do nesrečnih žrtev.

Ravno tako slovi kip „Belvederski Apollon“. Apollon je uprizorjen v trenutku, ko gleda z bistrim očesom za pušico, katero je ravno izstrelil na sovražne Galce pred delphijskim svetiščem. Prvotni kip je bil bronast; ta, ki se je do danes ohranil, posnet je po onem v Neronovem času. Krasil je Neronovo vilo v pristanišču Antiju, kjer so ga našli l. 1495. Telesna lepota na kipu je nepopisna. Iz ognjenih očij sije bogov sveti srd; celo postavo pa diči junška moč, lastna samo bogovom.¹⁾

V Vatikanu nahajamo še posebno sloveče delo: doprsni kip boga Zeva. To je posnetek najdragocenejšega umotvora v starem veku, namreč Phidijevega Zeva v olympijskem svetišču. Ako smemo verovati starodavnim poročilom, bil je Phidijev Zev iz čiste slonove kosti, okrašen z zlatom in demanti; bil je neizrekljivo veličasten in neprecenljive vrednosti. Cela Grecija

¹⁾ Naša slika na str. 1. nam podaja glavo belvederskega Apollona.

Ogled po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dóbe Rimljanov. — Spisal *Andrej Fékonja.*)

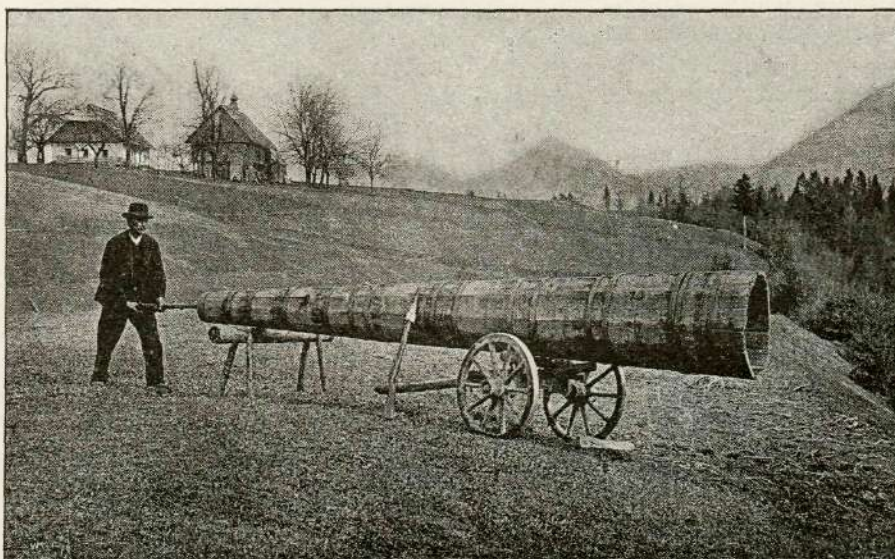
(Konec.)

Avari pa Slovenci.

Alboin je bil, odhajajoč v Italijo, prepustil Panonijo svojim nekdanjim zaveznikom Avarom; pa so torej ti-le udrli za Longobardi tudi v naše kraje.

Avari, katere ruski Nestor imenuje Obre, bili so barbari turško-finski narod. Prišedši iz Azije, klatili so se dalje časa ob Volgi; potem so nakrat l. 558. udrli na zapad in si podvrgli

nekatero druge narode. Cesar Justinijan jim je obljubil letno odškodnino za usluge, izkazane mu pri preganjanju Slovanov, ter jim baje odkazal zemlje v dolnji Panoniji. Okolo leta 600. je gospodoval avarski kakan Bojan nad deželami od doljnega Dunava pa tje do reke Aniže in sèm k jadranskemu morju. Iz glavnih selišč med Dunavom in Tiso pak so Avari silno krvoločno roparski udarjali na vse strani skoz blizu poltretji vek, skoro kakor nekdanj Huni.

Bumba ali pinja. (Fotogr. Al. Knafelc.)

Z Avari vred, in deloma še pred njimi, so prišli v naše kraje pa tudi novi indo-evropski Slovenci ter se združili in okrepili s starimi istonarodnimi ostanki. Zanimivo in tudi važno je tukaj najpreje vprašanje: Kako so se vendar Avari vèdli nasproti slovenskemu naseljevanju?

S. Rutar piše o tem med ostalim: „Zdi se, da Avari niso stavili nikakih ovir, temveč še pospeševali take namere. Morda so že sami jemali pri svojih ropih nekaj Slovencev, da bi jim polje obdelovali. Saj je itak znano, kako so odvedli Slované iz okolice solunske v Panonijo. Razmerje med gospodujočimi Avari in podložniki Slovani si namreč ni smeti misliti pravno urejeno v današnjem pomenu, ampak utemeljeno le na fizični moči. Avari nikakor niso marali ustanoviti velikih držav, le ropali

so, lovili ujetnike ter iztiskali od sosedov odškodnino, davek in darove. Avari pa niso gospodarili vselej in povsodi jednako, temveč kakor je nanesla moč in nepričakovana potreba. Le pri avarskih staniščih stanujoči rodovi trpeli so kaj več od njih. In morebiti se je njim tako godilo, kakor pišeta Nestor in Fredegar. Čim dalje od avarskega središča se je naselil kak rod, tem varnejega se je čutil. H korotanskim (noriškim) Slovincem so Avari malokedaj hodili v goste.“¹⁾

Novih Slovencev naselba.

Slovenci, ki so sedaj prišli v naše kraje ter se tu udomačili stalno, stanovali so v davnih

¹⁾ Ilustr. Nar. Koledar 1894. 113.

časih v severozapadni Rusiji, ob Ilmenskem jezeru in ob izvorišnih Dnjepra, Dvine in Volge; v IV. stoletju so stali poleg Črnega morja in v Podunavju, s koncem V. pak so začeli siliti prek Dunava proti ilyrskim in grškim deželam. V drugi polovici VI. veka so prišli pod jarem silovitih Avarov, kateri so jih nasilno pred seboj dalje tiščali proti zapadu.¹⁾

Po odhodu Longobardov v Italijo so se torej Slovenci lahko razprostirali ob Dunavu, Dravi in Savi. Vsa Panonija jim je bila odprta; in res v kratkem času so se pomaknili po dolinah jako daleč med Alpe in Karpatate. Pri teh naselitvah (pripomenja Rutar) pa si treba vedno predočevati, da so Slovani prišli iz nižin, da so torej izbirali le ravnino in nizko brdje. Pogorja so puščali na strani, ako se je dalo. Le kjer se je dolina tako polagoma vzdigovala, kakor ob Dravi, zašli so daleč med hribe.

Tega razširjenja Slovencev v vshodne Alpe pa ni možno zasledovati od leta do leta. Resnica je le, da so med leti 568. in 592. zaseli Panonijo, Norik in vso zemljo od Dunava do Istre. Leta 595. omenja Pavel Warnefrid prvokrat Slovence, da so se borili z Bavarci, stanujočimi onkraj noriških mej, in tako zopet naslednje leto 596. Sedaj so bavarskega vojvodi Tasila premagali ter se utrdili v tej strani. Dve, tri leta pozneje se nam kažejo Slovenci tudi v južnih pokrajinah. Tako je papež Gregor I. leta 598. častital eksarhu Italije Kalliniku zaradi zmage nad Slovenci. Verjetno je, da je Kallinik Slovence premagal v Istri, katera je tedaj še spadala h grškemu delu Italije. In l. 600. je isti papež Gregor v pismu salonskemu nadškofu Maksimu izrazil svojo skrb in bojazen zaradi Slovanov, ker so ti-le začeli skoz Istro vhajati celo v Italijo.²⁾

Tako so se torej novi Slovenci koncem VI. in početkom VII. stoletja razširili in naselili ob Dravi in Savi, Muri in Rabi, Kolpi in Soči v obče malone po vsem prostoru med jadranskim morjem in reko Dunavom. Takrat se je naš jezik glasil na vse strani daleč preko sedanjih mej slovenskih. Vendar ne smemo ob tej obširnosti slovenskega naseljenja prezreti, da so bile naselbine tem redkeje, čim bolj so se oddaljevale od središča; kar je tudi nekaj bilo vzrok, da se je v razmerno kratki dōbi toliko našega ozemlja potujčilo — ponemčilo, poitalijanilo in pomadjarilo.

Kulturno stanje.

O kulturi moremo v tej dōbi govoriti le v neugodnem — negativnem zmislu.

¹⁾ Zlati vek, 13.

²⁾ Prim. Fr. Bradaška, Lp. Matice Slov. 1870, 260 sl.

Ko je propala oblast Rimljanov v naših krajih, in nekaj že preje, nastalo je tudi povsodi na naši zemlji pravo barbarstvo.

„Že koncem IV. veka je pisal sv. Hijeronim (Helijodoru l. 396.):

„Groza me obhaja, ako v duhu prehodim razvaline naših časov. Dvadeset let in nekaj več je že, kar se med Konstantinopoljem in južskimi Alpami vsak dan preliva rimska kri. Scitijo, Tracijo, Macedonijo, Dardanijo, Dacijo, Tesalijo, Ahajo, Epir, Dalmacijo in celó veliko Panonijo Got, Sarmat, Kvad, Alan, Vandali, Huni, Markomani pustošijo, razdevajo, plenijo. Koliko žlahtnih gospā, koliko Bogu posvečenih devic, pa blagih in plemenitih oseb je bilo tem zverinam v igračo! Ujeti so škofi, pomorjeni mašniki in raznih vrst duhovniki. Podrte so cerkve, k oltarjem Kristusovim privezani konji, mučnikov ostanki izkopani. Povsodi žalost, povsodi jok in stok in premnoga smrti podoba.“ In na drugem mestu: „Svedok je kraj, kjer sem bil rojen — v Stridonu, na meji Dalmacije in Panonije — kjer je razven zemlje in neba pa rastočega trnja in gostega lesovja vse propalo.“

Tedaj so razpala sčasoma tudi naša ljudnata mesta, opustela so lepo obdelana polja in izginile so vélike ceste. Divjačnost in pustota se je širila vse bolj in bolj, zlasti po navalih divjih Hunov, surovih Longobardov in okrutnih Avarov. Preplašeno ljudstvo je bežalo v gore, nekaj njih pak je tudi odšlo. In s tem so izginili tudi poslednji ostanki in zadnji sledovi rimske narobrazbe in olike.¹⁾

A v gorah in planinah zapadne Panonije in južnega Norika so se brez dvojbe še ohranili ostanki starega prebivalstva, kateri so se stopili z novimi naselniki slovenskimi. In po teh-le je pač zopet vse oživel — v naslednji dōbi.

Nekaj starin.

Izkopine. Ostanki in sledovi rimskih in še prejšnjih časov dobivajo se po vseh krajih slovenske zemlje obilni in raznovrstni. Tu so kameneni spomeniki posvečeni bogovom in boginjam, obrazi in drugi znakovi raznih božanstev; tam spomeniki postavljeni cesarjem in prokuratorjem, pa nagrobja vojakom in drugim zasebnim pokojnikom; tu rimski kameni miljniki; tam žgane opeke in tla z mozaikom; zopet ostanki orožja in orodja iz bakra, zlata, brona in železa; denarji, dragostine in nakrasnine iz zlata, srebra in jantarja, posebej narokvice, igle, prstani; nadalje sarkofagi (kamenene rakve), lončene urne (žare, vrči, piskri) in steklene posode, oboje s pepelom in kostmi itd. itd.²⁾

¹⁾ Prim. Alf. Müllner, Emona 193.

²⁾ Vid. S. Rutar: Lp. Matice Slov. 1889, sl.

Gradišča. Vse polno je po slovenski deželi krajev, katere imenuje narod „Gradišča“. Taki kraji so pogosto prav skriti in strani od velikih cest, pa vrh holmov, gričev in gôr. Ta „gradišča“ so bila nekđaj bivališča starih Slovencev, — „gradi“, „gradovi“ (graditi = delati, staviti, zidati), katere so Rimljani deloma razdrli ali jih pa premenili v svoje kastele, ter so deloma tudi pozneje rabili kot trdnjave proti vnanjim barbarom. Takih trdnjav, zlasti japodskih, omenja Appian Bell. illyr. 18, mnogo in tudi Vergilij Georgic. III. 475. spominja „Noriskih gradov v razvalinah“. Alf. Müllner razločuje trojna gradišča: 1. Ostanke od starih utrjenih stanovišč iz predrimske dôbe; 2. prave vojaške trdnjave (kastele) iz časa največje moči rimske, tkzv. napadna gradišča; 3. utrdbe za brambo in rešitev proti barbarom o selitvi narodov za rimskega propadanja, katerih se zopet daje ločiti dvoje: a) vojaška odbojna gradišča v varstvo Italije, zatem ko je bila dunavska meja prodrtá, in b) utrjene naselbine meščanske, katere so bile ob selitvi narodov nekako to, kar so bili pozneje takoimenovani tabori proti Turkom.¹⁾

Povesti. Znane so v Slovincih tudi povesti o strašnih „pesjeglavcih“ in „pesjanih“. Po narodski domišljiji so „pesjani — pesjeglavci“ ljudje divji, po vsem telesu kosmati kakor psi, namesto človečje glave z glavo pasje podobe, ter ne živé ob ničemer drugem, kakor ob ljudeh kristijanih, katere mučijo, ubijajo in žró. To so spomini na Hune, Avare in druge barbore ter njihovo divje življenje in dejanje. Posebej še pripoveduje ljudstvo o Atili in njegovem grobu, pa o nekem knezu, zvanem Pes-Marko²⁾ itd.

Kristijanstvo.

Preznamenit činitelj v povestnici naši je tudi kristijanstvo, katerega zgodbe so s svetskimi dogadjaji trdno združene, da, v mnogih rečeh neločljivo zjedinjene. Zatorej še besedo o tem. (Prim. Lp. Matice Slov. 1883, 163 sl.)

Prvi začetki.

Vera Kristusova je bila na slovenski zemlji dosta rano razširjena in cerkev božja utrjena istotako že v rimski dôbi.

Prvi misijonarji, oznanjevalci sv. evangelja v naših krajih, so bili duhovniki iz Akvileje, stolice sv. Hermagora, učenca sv. evangelista Marka (o. 63), in morebiti tudi duhovniki iz Sirmija, stolice sv. Andronika, tovariša svetega apostola Pavla (o. 61). Isti škofji stolici sta bili

¹⁾ Müllner: Emona 103.

²⁾ Prim. St. Vraz: 110; Dr. J. Pajek: Črtice 160; S. Rutar: Ljub. Zvon III. 252.

zatem tudi cerkveni metropoli ali nadškofji za naše dežele, Akvileja za Istrijo in Karnijo, Sirmij pa za Panonijo in Norik.¹⁾

Kako je kristijanstvo pri nas polagoma napredovalo vkljub medsebojnim vojskam in silovitemu preganjanju, kako se je povsodi na naši zemlji, ako ne že v I., gotovo pa v II. stoletju posamezno utemeljilo, koncem III. veka že jako se razširilo, in v prvi polovici IV. stoletja bilo v obče utrjeno; o tem nam svedočijo nekateri kristijanski spomeniki, lepo razvito stanje meniško, mnogobrojni mučeniki in precejšnje število novih škofij. Začnimo s temi-le.

Stare škofije.

Glavni stebri kristijanstva, stolice škofovske, nastale so bile po vsej priliki že v II. stoletju v Sisciji, Petoviju, Stridonu in morda tudi v Mursi, in v 2. poli III. veka izvestno v Laureaku o. 284. A ko je krščanska vera naposled po ukazih cesarjev Konstantina Vel. in Licinija v Medijolanu l. 312. in 313. zadobila trajni mir in kristijani versko slobodo, tedaj je bilo brez dvojbe ustanovljenih zopet več škofij v IV. in V. veku, tako: v Sabariji, v Emoni, v Celeji, zatem v Tiburniji.²⁾

Škofi. Vrsta cerkvenih predstojnikov na teh stolicah nam ni popolnem znana. Imenujejo se nam samo ti-le škofi, oziroma nadškofi: V Akvileji: Za sv. Hermagorom... sv. Hilarij 284 (?), dva Hrizogona in Agapit v III. veku, Teodor 314, Benedikt, Fortunacijan 347, 359, sv. Valerijan prvi nadškof 381, sv. Kromacij o. 400, Avgustin, Adelf, Maksim, Januvarij, o. 444, sv. Nicetas 454, 485... V Sirmiju: Za sv. Andronikom... sveti Irenej 303, Fotin 340, Germinij 359, Anemij 381. Nadalje v Sisciji: sv. Kvirin 303, Marko 344, Konstancij 381; v Petoviju: sveti Viktorin 303, Aprijan 344, Marko 380; v Stridonu: Domen 325; v Sabariji: Florencij 344; v Mursi: Valens sredi IV. veka; v Laureaku: sv. Maksimilijan 284, pa Konstancij o. 470; v Emoni: sv. Maksim 381, pozneje Patricij v 2. poli VI. in sv. Florij koncem VI. veka; v Celeji: Tenaks 381 (?), zatem Ivan v zadnji tretjini VI. stol.; v Tiburniji: Pavlin 474 in pozneje Leonijan sredi VI. stoletja.³⁾

Mučeniki.

Mučenikov, ki so tudi v naših krajih za vero Kristusovo trpeli in umrli, nekaj že pod Neronom in Domicijanom, zatem pod Septimijem Sevërom, Decijem, Valerijanom, in posebno pod Dijoklecijanom idr., imenuje nam Martyrolo-

¹⁾ Vid. Dr. Al. Huber: Gesch. d. Einflr. u. Verbtg. d. Christenthums in Südostdeutschland. I. 1874. 61 sl.

²⁾ Huber, o. c. 262 sl. Zlati vek 9 sl.

³⁾ Huber 177.

gium romanum mnogo iz vseh stanov, obojega spola in raznih služeb: v Akvileji nad 25, v Tergestu 11 in drugodi v Istriji 4, v Emoni 1, v Sirmiju nad 100, v Neviodunu 50, v Sabariji 3, v Cibali 2, v Vesprimu 1, v Petoviju 1, v Panoniji v obče 6, v Celeji 1, v Laureaku 41. Na čelu so jim bili škofi: Hermagora in Hilarij akvilejska, Irenej sirmijski, Kvirin siscijski, Viktorin petovijski in Maksimilijan laureaški. (Sv. Kvirin je bil mučen v Sabariji, sv. Maksimilijan pa v svojem rodišču Celeji; ostali v mestih svojih škofovskih stolic.¹⁾

Menihi.

Za menihe znamo pri nas posebej v Emoni, v 2. polovici IV. stoletja. V Akvileji so bili redovniki: Hijeronim Stridončan, Kromacij, poznejši škof akvilejski, Helijodor, poznejši škof altinski pa Evzebij, Jovin, Niceja in Hrysogon okoli l. 370—372. V Emoni pak isti naš Hijeronim omenja meniha Antona in še device t. j. nune emonske, katerim je pisal od Betlehema po jeden list l. 390. V Panonijo je prišel sveti Martin (poznejši škof v Turoniji) iz Galije k svojima roditeljema v Sabarijo, še menih tedaj; a v severnem Noriku je deloval redovnik sv. Severin v 2. polovici V. veka blagotvorno ter je ustanovil tam tudi več samostanov. Tudi v Sirmiju se imenuje menih Sever in devica Maksima, in še drugih sedem redovnic.²⁾

Spomeniki.

Od krščanskih spomenikov naposled nam je še nekaj ohranjenih v zgradbah, kipih in napisih na raznih krajih starega Norika in nekdanje Panonije, iz dōbe, ko se je bilo začelo kristijanstvo razvijati iz poganstva. Kristijanske spomenike značijo posebe v napisih besede: „requiem in Christo“, „famula Christi“, „in pace“; zatem znak $\chi\rho$ (monogram Christi) sicer zaradi poganov tajni, pa tudi očitni križ †; nadalje „requietorium“, število let, mesecev in dni, grška črka Θ (= θανάσι, θανάσιον), izraz „memoriae“, „monumentum“ ... česar vsega niso upotrebljevali pagani.³⁾

Arijanstvo.

Tako lepi in vseobči razvoj cerkve Kristusove, katerega niso mogli ustaviti nasilni progoni, ne vera poganska, motili so nekoliko sedaj krivi nauki v cerkvi sami.

Najimennejša verska zmota v naših krajih je bilo kriyoverje aleksandrijskega duhovnika Arija. Ta herezija, ki je tajila božanstvo Jezusa Kristusa, glavni temelj krščanstva, je po besedah Sulpicija Sevéra „cvela po vsej državi,

najbolje pa v Ilyriku“. V Panonijo sta jo bila zatrosila škofa Ūrsacij v Singidunu (Belgrad) in Valens v Mursi (Osék) okolu srede IV. stoletja. Glavni pospeševalec arijanstva pa je bil sirmijski metropolit Fotin (o. 340) in za njim njegov naslednik Germinij (359), a pristaš njima tudi akvilejski škof Fortunacijan (359).

Arijevec Fotin je bil v več sinodah (cerkvenih zborih), v Sardiki 344, v Antiohiji 345, v Medijolanu 347 ali 349 in v Sirmiju samem 351 obsojen in zatem odstavljen; in ko je po Germinijevi smrti zasél sirmijsko nadstolico odločni katoličan Anemij o. l. 380., kateri je tudi v sinodi v Akvileji 381 pod predsedstvom metropolita Valerijana zagovarjal pravo vero z drugimi sufragani vred iz obeh provincij, bila je zopet jedinstvo v veri med cerkvenimi predstojniki. Vendar so še pozneje vshodni Goti, pa Gepidi in Longobardi v V. in VI. stoletju jako razširjevali arijanstvo v naših krajih.¹⁾

Nove stolice.

Z razdelitvijo rimske države po cesarju Teodoziju l. 395., a še več zaradi velikanske selitve narodov v V. in VI. stol., so nastali za krščansko vero jako pogubni časi. Ne samo, da so kristijani mnogo trpeli od poganskih barbarov in krivoverskih surovežev, s porušenimi mesti vred so propale tudi dotične škofje stolice, kakor: stridonska 378, petovijska 380 in še druge; akvilejska in emonska sta si pač zopet opomogli, a sirmijska je bila sedaj samo navadna škofija.

Za Teodorika Vel., kralja vshodnih Gotov (493—526), se je vrnil za nekoliko časa zopet mir in ž njim tudi krščanstvo v naše kraje. Sedaj so v 1. četrti VI. veka nastale celo nove stolice škofovske, zlasti v Istriji: Pola, kjer nam je znan škof Venerij l. 502., Parentium, škof Evfrazij l. 521., Tergeste, škof Frugifer 524, zatem Geminijan 568 in Sever 579., Justinopolis, škof sv. Nazarij 524, pa Maksimilijan 557 in Agatha 567, Pedena, škofi Nicefor 524, Teodor 546, Marcijan 579, Civitas nova, pozneje Aemona zvana, škofi Florij 524, German 546, Patricij 579. Razven teh je bil tudi v noriški Celeji škof Joan 579; v panonski Emoni pak istodobno škof Patricij v 2. poli VI. veka. Tudi Akvileja je v tej dōbi zopet vzcvela ter je nekako o prehodu V. v VI. vek postala metropola razven za Istrijo in Venecijo še za ves Norik in jugozapadno Panonijo, a tudi za vshodni del Récije I. in za Vindelecijo.²⁾

Razkol (shizma) v Akvileji.

Ko so bili zavladali Longobardi v Gornji Italiji (leta 568), pobegnil je akvilejski nadškof

¹⁾ ²⁾ ³⁾ Huber: o. c. 254, 292, 329 sl.

¹⁾ Huber 260; Zlati Vek 11.

²⁾ Zlati Vek 12.

Pavlin I. s cerkvenimi zakladi na bližnji otok Grado ter tam postavil stolico, katera se je od sedaj imenovala Nova Akvileja. To pa je dalo povod dolgemu, blizu poldrugo stoletje trajajočemu razkolu v akvilejski metropoliji.

Pavlin se je bil že l. 555. v akvilejski sinodi z medijolanskim nadškofom Vitalisom in drugimi venetskimi in istrijskimi škofi uprl konstantinopolskemu cerkvenemu zboru (l. 553.), kateri je bil obsodil neki krivi nauk o osebi Kristusovi. Zastonj sta se trudila papeža Pelagij I. in Pelagij II., da se stvar poravna; zakaj tudi Pavlinova naslednika Elija in Sever sta ostala v razkolu. Bizanški cesar Mavricij sam je poskušal celó z državno silo posredovati in je zaprl Severa v Raveni 588.; toda brez uspeha. Šele papež Gregor Véliki (590—604) je pridobil nekatere škofe zopet zase, tako Firmina tergestejskega, Patricija ali Petra emonskega in naslednika sv. Florija.

A po smrti Severovi je postal razkol še večji. Katoličani so namreč na Gradu izbrali za škofa Kandidijana, razkolniki pak so v Akvileji postavili nasproti škofa Joana, leta 607. In tako je nadalje skoro skoz celi VII. vek v akvilejski cerkvi poleg katoliškega predstojnika na Gradu ali v Novi Akvileji zmerom bil tudi razkolniški v Stari Akvileji, dokler se ni naposled leta 698. za papeža Sergija povrnil staroakvilejski škof Peter v cerkveno jedinstvo.¹⁾

Akvilejski patrijarhat

V tej dóbi razkolništva so si bili akvilejski metropolit tudi pridejali ponosni naslov patrijarha. Rimski papež jim je ta naslov tudi potrdil, najprej katoliškemu Kandidijanu na Gradu, a zatem po združenju še nadškofom v Stari Akvileji. V kaki veljavi so bili gradenski in akvilejski patrijarhi, vidi se že iz tega, da so imeli v cerkvenih zborih mesto neposredno za papežem.

V obsegu akvilejskega patrijarhata pak je bilo v tej dóbi do dvajset škofij: Altinum, Concordia, Sabiona, Tridentum, Verona, Vicentia, Tervisium, Feltria, Acilium, Bellunum, Julium Carnicum, Pola; Tergeste, Parentium, Emona, Ceneta, Celeja; Patavium, Petina in Opitergum. V taki obširnosti je ostal do združenja razkolnikov s katoličani (698). Tedaj pak je bil delokrog upravno razdeljen: patrijarh na Gradu je bil z jurisdikcijo za venecijske in istrijske, pozneje še tudi za nekatere dalmatinske škofije, patrijarh v Akvileji pak za frijulske.²⁾

Konec.

Gospodstvo germanskih Longobardov a še več navalit tatarskih Avarov so bili krščanstvu

jako škodljivi in naposled povsem pogubni. Pa tudi novodošli Slovenci, še pogani, so postali po vzgledu svojih tlačiteljev in deloma po sili zaveznikov nevarni krščanski veri.

Razven Akvileje in nekaterih istrijskih škofij, ki so se vendar še ohranile, kakor Tergeste, Justinopolis, Parentium, Pola, Pedena — propale so v silnem prevratu ljudskem koncem VI. stoletja vse še ostale škofje stolice panonske in noriške, Siscija, Sabarija, Celeja, Tiburnija in tudi Emona.¹⁾

Krščanstvo je bilo sedaj v naši domovini malone poteptano, pri novih slovenskih naseljenikih je bilo treba iz nova propovedati sveti evangelij.

Zagovor.

To je kratek ogled v povestnico naše domovine pred novo naselitvijo slovensko.

Pišoč te črtice sem se v marsičem držal našega Davorina Terstenjaka, kateri sam podpira svoje trditve o slovenskosti prvoselecev v naših krajih s poročili grških in latinskih pisateljev, pa s starinoznanskimi in jezikoslovnimi dokazi.

Zato pa tudi končujem uprāv ž njegovimi besedami.²⁾

„Videli smo, da so meje starih Slovencev segale od sinje Adrije prek čez visoke Tore in od stočja Save do bistrega Ina. Glas našega krepkega jezika je odmeval po krasnih panonskih ravninah in visokih noriških gorah.“

„Pregledovali smo, čeravno ne natanko, zgodovino naših očetov. Gotovo so več nego tisoč let pred Kristovim rojstvom mirno živeli in svojo zemljo obdelovali. Kelt Vaternjak je prvi privihral v mirne kraje naših dedov in nje obropal. Za njim prideta divja sina mrzlega severa, Kimber in Teuton in uznemirita mirne prebivalce.“

„Videli smo naše dede v lepi prijaznosti z mogočnim Rimljanom več časa živeti; ali deželozeljni Rimljan je s podjarmljenjem povračal prijaznost naših očetov. Kamor je prišel, razdril je vsako narodovno življenje, ker drugega pravila ni poznal, nego ‚ubi Romanus vincit, Romanus habitat‘. Jezik naših prvih očetov se je samo slišal pri mirnih čedah in okoli domačega ognjišča, v svetih vežah; v drugih rečeh je vladal jezik starega Kapitola. Pozneje je polatinčil celó narodna božanstva.“

„Slišali smo o junakosti prvih očetov naših; po treh straneh sveta je tekla krv hrabrih Noričanov in Panoncev. Med tem, ko so sinovi naših dedov se hrabro borili po tujih deželah, je doma skrbni oče pestoval obrtnost in poljedelstvo.“

¹⁾ Zlati Vek 13. Dr. J. Alzog. I. 337.

²⁾ Huber I. 74.

¹⁾ Zlati Vek. 15.

²⁾ „Novice“ 1854. 34.

„Ali previdnost božja, katera celi svet vlada, je odločila tudi mogočnemu Rimu uro propasti, ker sedež njegov ni bil osnovan na pravičnosti. Prek Dunava silijo divji pa krepki germanski rodovi. Začnejo se krvave bitke. Naši očetje so stali na meji — prve strele so njihove prsi zadevale. Branili so junaški deželo svojih gospodarjev; ali Rim je padel, mehkužnost ga oslabila. Divjih germanskih rodov čete se zdaj razlivajo po mirni zemlji naših očakov.“

„Ali tudi ti divjaki so našli konec, in spet je Slovenec okreval . . . Omlajen stoji narod slovenski.“

„V temah in v mraku smrti je nekdam sedel služeč peklenškemu poganstvu in nepoznajoč pravega živega Boga, — zdaj se greje Slovenec kot zvest kristjan v luči prave vere, katero mu oznanjujejo goreči duhovniki ustno in po zlatih knjigah slovenskih. Vse to pa stori ljubezen domovine.“

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

II. Katakombe.

Po cesarju Avgustu se je rimska država popolnoma izpremenila. Narod je izgubil slobodo in moč, a ž njima tudi blagostanje in prej toli sloveče čednosti. Vlado si je osvojil cesar sam, on jedini je bil gospodar na zemlji; celó z bogovi je tekmoval, ko se je dal po božje častiti.

Kdo vé, kam bi bilo zabredlo bedno človeštvo, da ga ni v oni dóbi prerodil novi, sveži duh, ki je blagodejno privedl iz vshoda? Ž njegovim prihodom se omladí in poživi vse; tudi lepe umetnosti jamejo praznovati svoje veselo vstajenje. Po njem so se razvile od veka do veka v sijajni cvet, ki ga danes občudujemo. Toda to se je zgodilo le polagoma. Bilo je treba položiti zdravo seme v plodno materno zemljo, predno je pognala ponosna cvetka. Po tako naravnem potu je zrastle krščanska umetnost. Globoko pod zemljo so njeni pričetki, — v temnih katakombah.

Kakor je znano, pokopavali so kristijani prvih vekov svoje drage mrličje pod zemljo, da bi bili bolj varni nevernih sovražnikov. V rimski okolici — zunaj mestnega zida — so kopali dolge podzemeljske hodnike. Na obeh stranéh so dolbli v steno tesne grobove drugega nad drugim; v nje so polagali mrličje in jih spredaj zakrivali s kamenito ploščo. Tik groba posebno zaslužnih oseb, v prvi vrsti mučeniških papežev, so izkopali pod zemljo večje prostore, katere so priredili za kapelice. V njih so se zbirali in opravljali tudi službo božjo.

Ti podzemeljski kraji so jim bili sveti. Na grobovih mučeniških junakov so se učili poguma v boju za sv. vero; tu so prisegali Gospodu neminljivo zvestobo: device večno čistost, mladeniči vstrajnost — vsi so tu pokladali Bogu

življenje in smrt na oltar. To je bila častna dóba sv. vere.

Naravno je, da so tako svete kraje krasili kolikor móči. Zlato in srebro so darovali v njih olupšavo. Kadar so se pomikale dolge procesije, molčé in pevajoč — vsakdo z lučico v roki — po katakombah, razlil se je žar in svit po dragocenih spomenikih. Veličasten prizor! Slavni pesnik Prudencij opeva to krasoto:

Plošče iz svetlih kamenov, vglajéne kot valčki na morju,
Svetijo se mi sè sten, mamijo solzne oči;
Zraven pa s parskega mramora rezani stebri umetno,
Kakor zvezde nebá, v srebro oviti bliščé.

Tu in tam je bila nagrobna plošča okrašena s kako vdolbljeno podobo. Na stenah in ob stropih v večjih prostorih so poskušali i slikarji svojo umetnost.

To so bili prvenci lepih umetnostij v službi sv. vere.

A kdo so bili prvi krščanski umetniki? Izpreobrnjeni pogani. Včera so še v umetnosti poveličevali bajeslovne bogove, slikali in klesali poganske junake —: danes, prerajeni v krstni vodi, posvečujejo čopič in rezalo krščanstvu. Je-li mogoče, da se takoj otresejo poganskih mislij? Nikakor. Zato vidimo, kako se v prvih poskusih krščanske umetnosti zrcalijo še poganske ideje. Toda ne vse. Z umetnikom, ki se je dal krstiti, bila je — kakor lepo pravi De Rossi — krščena tudi njegova umetnost. Le lepe, čiste, vzvišene misli je prinesel s seboj iz poganstva; samo plemenite osebe spremile so ga semkaj v luč in življenje. Poslej jih je spojil s še lepšimi, do cela nebeškimi. S pogansko osebo je hotel predočiti krščansko osebo, preprosto misel ali celó visoko resnico.

Pojdimo v nekatere katakombe, lastna izkušnja nas bo tega učila.